

**Кыргыз Республикасынын билим берүү жана  
жана илим министрлиги  
Кыргыз билим берүү академиясы**

**Башталгыч класстардын  
ПРОГРАММАСЫ**

**КЫРГЫЗ ТИЛИ, АДАБИЙ ОКУУ ЖАНА  
КЛАССТАН ТЫШКАРКЫ ОКУУ**

**МАТЕМАТИКА**

**МЕКЕН ТААНУУ**

**(1-4 кл.)**

*Кыргыз билим берүү академиясынын  
Окумуштуулар кеңешинин чечими,  
Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим  
Министрлигинин буйругу менен бекитилген*

**Бишкек-2018**

**Эне тили программасынын сабатка үйрөтүү жана кыргыз тилинин фонетика, грамматика, жазуу эрежелери бөлүмү п.и.д., профессор С. К. Рысбаев жана Бишкек шаарынын № 50 орто мектебинин мугалими С.Шаелдаева (4-класс), Адабий окуу, кеп өстүрүү бөлүмү п.и.к. А.Токтомаматов, ал эми класстан тышкаркы окуу бөлүмүн п.и.д., профессор С.К.Рысбаев, п.и.к. Б.А.Абдухамидова жана Бишкек шаарындагы №72 мектептин мугалими К.Ибрагимова, Математика бөлүмү п.и.д. И.Бекбоев, п.и.к. Н.Ибраева, Мекен таануу бөлүмү п.и.к. З. Мамбетова тарабынан түзүлдү.**

**Башталгыч класстардын программалары (1 - 4-кл).**

# Эне тили

## 1-КЛАСС

### САБАТ АЧУУ ЖАНА КЕП ИШКЕРДҮҮЛҮГҮН ӨСТҮРҮҮ

**Жумасына —6, анын ичинде, сабат ачууга — 3, жазууга —3, окууга —1 саат бөлүнөт. Жыл бою—245 саат**

1-класста эне тилин окутуу сабат ачуу жана кеп ишкердүүлүгүн өстүрүү деп аталып, үч этапта жүргүзүлөт, алар: алиппеге чейинки, алиппе мезгили жана алиппеден кийинки мезгил деп мүнөздөлөт.

1. Алиппеге чейинки мезгилде негизги көңүл балдардын оозеки кебин өстүрүүтө арналат жана бүтүндөй иш-аракеттер оозеки түрдө жүргүзүлөт. Буюмдун атын айтып, же айтылганды туура угуп, аны туура кайталап айтуу менен, көрө билүүгө, уга билүүгө, туура айта билүүгө көнүктүрүлөт. Андыктан, максатка ылайык, бул этап: **КӨРӨБҮЗ, УГАБЫЗ, АЙТАБЫЗ** деген аталыш менен ачылат.

Мында китептен буюмдардын, нерселердин сүрөтүн көрүп, атын атоо, же мугалимдин айтканын угуп, кайталап туура айта билүү ишкердүүлүктөрү ишке ашырылат. Демек, бул учурдагы бардык иш-аракеттер баланын чөйрөнү таанып-билүү ишкердүүлүктөрүн өстүрүү максатын алдыга коёт. Ошону менен бирге жазууга колун көндүрүү көнүгүүлөрү менен коштолот.

Кеп ишкердүүлүктөрүнүн багыттары катары төмөндөгүдөй иш-аракеттер аткарылат.

**Угуу.** Алгачкы күндөрдөгү мугалимдердин сөзү бала үчүн багыт берүүчү, үйрөтүүчү жана калыптандыруучу негизги милдеттерди өзүнө алат. Ошондуктан баланын туура угуп кабыл алуусунун мааниси чоң. Балдар предметтердин атын, алардын кыймыл-аракеттеринин аталышын айтып жаткандагы добуштан жаралган тыбыштардын угулушун, ал тыбыштардын түрүн, окшоштуктарын салыштырышып кабыл алышат, тыбыштарды балдар канчалык туура угуп, туура кабыл алышса, алардын фонематикалык жактан өздөштүрүүсү, так, туура болору практикада белгилүү. Мындан сырткары, мугалимдин сүйлөө дикциясы, сөздөрдү муунга бөлүп айтуусу, үн кубултуп көрктүү сүйлөөсү зор мааниге ээ.

**Сүйлөө.** Сүйлөө ишкердүүлүгү угуу ишкердүүлүгүнөн кийинки практикалык этап. Ал эки багытта өнүгөт:

**а) Маек кеби:** Кептин бул түрү, адегенде, мугалим менен окуучунун ортосунда жүрөт. Анда предметтердин атын атап, алардын кайсы жерде турганын, *кандай*, канча экендигин жана эмне кылып жатканын суроо-жооп түрүндө талдап, таанып-билүү ишкер аракеттери жүргүзүлөт.

**б) Монологдук кеп:** Маек кеби балдардын өз алдынча сүйлөөсүнө даярдоо этабы болуп кызмат кылса, бул этапта окуучу айлана-чөйрөдөн көргөн-билгендерин, предметтик, сюжеттик сүрөттөрдү, тыбыштарды өз алдынча талдоо түрүндө жана шарттуу-графикалык ыкманы колдонуу менен оозеки айтып берүүгө көнүгүшөт.

Мында, мугалим окуучунун лексикалык корунун өсүшүнө оюн байланыштуу кылып жеткире айтып берүүсүнө өзгөчө көңүл бөлөт. Окуучулар эки, үч же андан көп сөздөрдөн сөз тизмектерин жана сүйлөмдөрдү түзүп сүйлөп беришет. Оозеки тексттердин көлөмү, сөз каражаттары, стилдик түзүлүшү, мазмуну окуу материалдарына жана балдардын жетишүүсүнө жараша күн санап байып отурат.

**2. Алиппе мезгили:** окуу, таануу, жазуу ишкердүүлүктөрдү өстүрүүчү жана

калыптандыруучу жумуштары жүргүзүлүүчү этап. Ал мезгилде буга чейинки жүргүзүлүп келген бүткүл иш-аракеттер өркүндөтүлөт жана ага окуу, жазуу иш-аракеттери кошулат.

Ошого ылайык бул этап максаттуу түрдө: **КӨРӨБҮЗ, УГАБЫЗ, АЙТАБЫЗ, ОКУЙБУЗ** жана **ЖАЗАБЫЗ** деген атоо менен ачылат жана ага ылайык комплекстүү таанып-билүү ишкердүүлүктөрүнө калыптандыруу башталат.

**АЛИПШЕ МЕЗГИЛИНДЕ ОКУУЧУЛАР ЭЭ БОЛУУЧУ НЕГИЗГИ КОМПЕТЕНЦИЯЛАР ЖАНА АЛАДЫН КӨРСӨТКҮЧТӨРҮ ТӨМӨНДӨГҮДӨЙ:**

– тыбыштын аталышын, анын артикуляциялык белгилерин, өзгөчөлүктөрүн, окшоштуктарын таанып-билишет, үндүн узундугу боюнча талдап үйрөнүшөт;

– тыбышты таанып билүүгө берилген предметтик жана кырдаалдык сүрөттөр боюнча маск, монолог түрүндө оозеки сүйлөп беришет;

– тамгалардын графикалык белгилерин, алгачкы орфографиялык, орфоэпиялык эрежелерди, тамганы каллиграфиялык белгилерине ылайык туура жазууну, туура айтууну, тамга менен тамгалардын туура уланып жазылышын үйрөнүшөт. Сөздөрдүн муундарга бөлүнүшүн, алардын бирге же айрым-айрым жазылышын өздөштүрөт. Айтылган ой бүткөндө, ал сүйлөм болорун, атайын белги (чекит, суроо, илеп) коюларын билишет.

Жазуу ишин окуу иши менен айкалыштырышат. Окуучулар сабат ачуу ишин аң-сезимдүү түрдө сезип туюу менен ишке ашырышат, ой жүгүртүүлөрү да өсүп, ырааттуулукка салынат.

Эне тили аркылуу элдин духун кабыл алышат, муну менен катар, балдардын рухий тарбиясы калыптана баштайт.

Рухий тарбиянын башаты болгон – кеп маданияты, адеп тарбиясы, этномаданияты жана эстетикалык тарбиясы жолго коюлат.

Мындагы бүткүл окуу материалдары этномаданият таануучу жана этнопсихологиялык принциптин негизинде берилет. Тактап айтканда, эне тили аркылуу элдин рухун, салт-санаасын, адеп-ахлактык үлгү жүрүм-түрүм эреже нормаларын үйрөтүү көңүлдүн борборунда болот. Алар элдик накыл кептер, макал-лакап, жорго жана чечен сөздөр, ошондой эле балдардын курактык өзгөчөлүгүнө жараша түрдүү мазмундагы жана тематикадагы топтолгон тексттер менен коштолот.

Тыбыштардын берилиш тартиби тамгалардын жазылыш өзгөчөлүктөрүнө (оңой же татаал) эмес, алардын сөз түзүүчүлүгүнө (сөз түзүүчүлүк принциби) ылайык ырааттуулукта берилет. Тактап айтканда, үндүү, үнсүз тыбыштар айкаштырылып берилип, экинчи сабактан баштап эле балдар жаны сөз курап окуп жазууга үйрөнүүгө киришет. Бул учурдагы өздөштүрүү, билүү иш-аракеттери балдардын чөйрөсүнө, таанып-билүү иш-аракеттеринин жакындан – алыска, белгилүүдөн – белгисизге деген принциптүү багытка баш ийдирилет.

Окуу ишкердүүлүгү – **АЛИПШЕ** мезгилиндеги аткарылуучу жана андан кийинки мезгилде өркүндөтүлүүчү негизги иш-аракеттердин бири. Ал үйрөнгөн тамгаларды жана тыбыштарды кураштырып кошуп, улап окуп, муундап, андан шар, ачык жана көрктүү, образдуу окуу менен ишке ашырылат.

Адегенде, тыбышты артикуляциясына жараша туура окуу, сөздү, сүйлөмдөрдү андан ары байланыштуу чакан текстти окуу менен улантылат.

Окуу иши окуу үчүн гана аткарылбайт, ал сүйлөө ишкердүүлүгү менен

бирдикте жүргүзүлөт. Себеби, бала сөздү, же текстти окуп коюу менен эле чектелбейт. Окуганын бала түшүнүүсү, андан кийин анын эмне жөнүндө экендигин үстүртен, кийин мазмунуна үнүлүп айтып беришет. Окууда тыбыштык талдоо-жыйноо методу колдонулат, анткени балдар бат эле шар, керктүү окуп кете алышпайт.

**ЖАЗУУ:** Жазуу ишкердигине ээ болуу–негизинен, эне тилин окутуудагы кеп ишкердигине ээ болуунун жыйынтыктоочу этабы. Жазуу иши өз алдынча методдор (даяр үлгү боюнча–жазуу, генетикалык методдор) жана принциптер (көрсөтмөлүүлүк, аң-сезимдүүлүк, кайталоочулук, аз-аздан татаалдануу, жеке өзгөчөлүктү эске алуу, мурдагы алган билимине таянуу, жана жазууну окуу менен бирдикте жүргүзүүчүлүк) боюнча жана да гигиеналык талаптарды эсепке алуу менен, оң жакка жантайтып жазуу деген эрежелерге таянып, илимий негизде жүргүзүлөт. Бардык учурда таза, сулуу жазуу көңүлдүн борборун ээлейт.

Сөздөрдү жазууда тамгаларды жаза билүүгө гана эмес, аларды таза жазуу, тамгалардын аралыктарын туура сактоо, бири-бирине туура улап кошуп жазуу, баш жана кичине тамгаларды өз эреже — өлчөмдөрүнө жараша туура тартып жазуу, алардын дептердеги сызыкка тикесинен жана туурасынан туура орун алуу, жайгашуу учурлары өзгөчө эске алынат. Мындан сырткары, заттардын аттары, алардын саны, сапаты туурасындагы маалыматтарды алып, буларды айырмалап жаза билүүгө да машыгышат. Сөздөрдү муундап окуу менен, муундарга бөлүп жазууну, окшош жана карама-каршы маанидеги синоним, антоним сөздөрдү салыштырып үйрөнүшөт.

Жазууда көчүрүп (китептен, кийинчерээк тактадан) жазуу, жыл аягына жакын угуп жазуу бири-бири менен тыгыз байланышта жүргүзүлөт. Ал эми, балдар дептерге жазып колу жакшы көнүккөндөн кийин гана тактага жазууга жол берилет.

3. **Алиппеден кийинки мезгилде** буга чейин жүзөгө ашырылган иш-аракеттер андан ары улантылуу менен гана чектелбестен, аларга таянылып, төмөндөгүдөй эки багытта иш аткарылат:

а) окуу жана сөз өстүрүү, анын ичинде, баланын байланыштуу кебин жана кеп маданиятын калыптандыруу;

б) буга чейинки өздөштүрүлгөн фонетикалык-лексикалык жана грамматикалык материалдарды кайталап бекемдөө аркылуу, окууга, сүйлөөгө, жазууга машыгуу.

Окууга сунуш кылынуучу тексттердин мазмуну жака тематикасы, жанрлары алардын баланын айлана-чөйрөсүн чагылдырган жана мекен таануучулук мүнөздөгү тексттерден тышкары, төмөндөгүдөй багыттарда болушу мүмкүн:

1. Окуп, тилин жатыктыруу, кеп маданиятын калыптандыруу жана кебин өстүрүү максатын көздөгөн чакан ыр, ангеме, жаңылмач, калптар, уламыштар;

Окуучунун таанып билүүсүн, тапкычтыгын, ой жүгүртүүсүн өстүрүүчү түркүн тексттер, табышмактар, ыр оюндар;

Адеп-ыйманга калыптандырууну көздөгөн накыл кептер (макал-лакаптар, учкул сөздөр);

Элдик оозеки чыгармалардан (эпостордон) үзүндүлөр; ж. б.

## **ФОНЕТИКАЛЫК ЖАНА ГРАММАТИКАЛЫК МАТЕРИАЛДАРДЫН БЕРИЛИШИ**

**1. Фонетикалык материалдардын негизин кыргыз тилинин тыбыштык системасы түзөт. Алар, негизинен, мындайча:**

1. Үндүү тыбыштар, кыска үндүүлөр жана алардын графикалык белгилениши: Аа, Ээ(е), Ии, Оо, Өө, Уу, Үү, Ыы.

Созулма үндүүлөр жана алардын графикалык белгилениши: аа, оо, уу, ээ, өө, үү.

2. Үнсүз тыбыштар жана алардын графикалык белгилениши: жумшак үнсүздөр: Бб, Вв, Гг, Дд, Жж, Зз, Йй, Лл, Мм, Нн, н, Рр.

Каткалаң үнсүздөр жана алардын графикалык белгилениши: Кк, (кы, ки), Пп, Сс, Тт, Фф, Цц, Хх, Чч, Шш, Щщ.

Тыбышсыз тамгалар ь, ь

Йоттошкон тамгалар: е, ё, ю, я, (булар окууда эки тыбыштан турары, бирок бир тамга менен гана белгиленери түшүндүрүлөт жана өздөштүрүлөт).

Түгөйлүү тыбыштар жана алардын графикалык белгилери: б - п, в - ф, г-к, з-с, д-т, ж-ш сөз түзүүчүлүк жана сөз өзгөртүүчүлүк белгилерине жараша мисалдары менен бирдикте тааныштырылат жана машыктырылуучу көнүгүүлөр аркылуу бышыкталат.

Орус тилинен кирген (в, ф, х, ц, щ) тамгалары балдардын курактык өзгөчөлүктөрүнө жараша топтолгон минимум сөздөрдө жолукканына жараша берилет.

Алиппеге чейинки мезгилде, балдар китеп менен иштөөгө көнүктүрүлө баштаганда тыбыштар шарттуу (үндүүлөр - кызыл түстөгү, үнсүздөр - көк түстөгү) белгилер менен белгиленип, айтылуусуна машыктырылат.

Алиппе мезгилинде тамгалар алфавиттеги катарына жараша эмес, сөз түзүү мүмкүнчүлүгүнө ылайык берилет.

## **II жарым жыл**

Жумасына 3 сааттан, жарым жыл бою 52 саат.

Мунун ичинде: жаңы окуу материалдарын үйрөнүүгө жана практикада бекемдөөгө - 41 саат, чейректик кайталоолор үчүн - 4, жылдык жалпылоолор үчүн - 2 тамга, муун жана сөздүк, жылдык жатжазуулар үчүн - 5 саат бөлүнөт.

## **III чейрек**

(январь, февраль, март, май айлары) - 31 саат.

Мунун ичинен - жаны окуу материалдарын өздөштүрүүгө жана практикада бекемдөөгө - 27 саат, чейректик кайталоого -2 саат, тамга, муун, сөздүк жатжазуулар үчүн - 2 саат бөлүнөт.

## **Алфавит, тыбыш, тамга жана сөз**

Эне тилинин мааниси тууралуу аңгемелешүү (1 саат)

Кыргыз алфавити, андагы тамгалардын саны, катар-тартиби, үндүүлөр, үнсүздөр, йоттошкон тамгалар, алардын артикуляциялык белгилери, өзгөчөлүктөрү, айтылышындагы айырмачылыктар тууралуу жалпы түшүнүк берүү (2 саат).

Үндүү тыбыштар, алардын кыска жана созулма, жоон, ичке болуп айтылышы, бөлүнүшү. Алардын белгилери, сөз жасоодогу ролу (4 саат).

Үнсүз тыбыштар, алардын үндүүлөрдөн айырмасы, үнсүздөрдүн жумшак, уяң жана каткалаң болуу белгилери (4 саат).

Йоттошкон тамгалар, алардын айтылыш жана жазылыш өзгөчөлүктөрү (2 саат).

Тыбыштардын тамгалар менен белгилениши. Тамгалардын баш тамга жана кичине тамга болуу белгилери, алардын жазылыш өзгөчөлүктөрү. Буларды жазып машыгуу (1 саат).

Тыбыштардан сөздөрдүн жасалышы тууралуу түшүнүк берүү (1 саат).

Сөз деген эмне? Сөздөрдүн муунга бөлүнүп айтылышы. Сөздөрдү муунга

бөлүүдөгү үндүүлөрдүн ролу. Муундук таблица менен иштөө (3 саат).

Бир маанини түшүндүргөн сөздөр (1 саат).

Бир нече маанини түшүндүргөн сөздөр (2 саат).

Каршы маанини түшүндүргөн сөздөр (2 саат).

Окшош маанилүү сөздөр (2 саат)

**Эскертүү** бул аталган сааттар астраномиялык сааттар болуп саналат.

Мугалим календардык планды түзүүдө майрамдарга ылайык сааттардын санын тактап алуусу ыктымал.

#### **IV чейрек**

Жумасына 3 сааттан. Чейрек боюнча 21 саат

**Мунун ичинде:** жаңы материалдарды өздөштүрүүгө жана практикада бышыктоого - 14 саат, чейректик кайталоого жана жылдык жалпылоого, кайталоого - 4 саат, муундук жана сөздүк жат жазууларды жүргүзүүгө — 4 саат бөлүнөт.

#### **Сүйлөм жана сүйлөө маданияты**

Бүткөн ойдун сүйлөм аркылуу берилиши (2 саат)

Сүйлөмдүн сөздөрдөн түзүлүшү (2 саат.)

Сүйлөм ичинде *ким?* деген суроого жооп берген сөздөр, алардын кептеги мааниси (1 саат).

Сүйлөм ичинде *эмне?* деген суроого жооп берген сөздөр, алардын кептеги мааниси (1 саат).

Сүйлөмдө *кандай?* деген суроого берген сөздөр, алардын кептеги мааниси (1 саат).

Сүйлөмдө *канча? нече?* деген суроолорго жооп берген сөздөр, алардын кептеги мааниси (1 саат).

Сүйлөмдө *эмне кылды? эмне кылып жатат?* деген суроолорго жооп берген сөздөр, алардын кептеги мааниси (3 саат).

Улуу-кичүүгө сылык түрдө кантип кайрылуу керектиги тууралуу ангемелешүү жана анын сөз каражаттары тууралуу түшүнүк берүү, жазып-сүйлөп машыгуу (1 саат).

Сылык учурашуу жана анын каражаттары тууралуу түшүнүк берүү, жазып-сүйлөп машыктыруу (1 саат).

Сылык таанышууга үйрөтүү, жазып-сүйлөп машыгуу (1 саат)

Сылык кечирим суроого үйрөтүү, жазып-сүйлөп машыгуу (1 саат).

Буюмду сылык сурап алууга үйрөтүү, жазып-сүйлөп машыгуу (1 саат).

Сылык маектешүүгө үйрөтүү, жазып-сүйлөп машыгуу (1 саат). Сылык мамиле кылууга үйрөтүү жазып-сүйлөп машыгуу (1 саат).

Эне тилде таза, көркөм сүйлөөгө үйрөтүү, жазып-сүйлөп машыгуу (1 саат).

**Кеп маданияты:** Жыл аягында окуучулардын кебинин так, түшүнүктүү, логикалуу, орундуу, көркөм, эмоционалдуу жана болуусуна, тыбыштарды артикуляциялык белгилерине жараша туура айтып машыгуусуна жетишүү кажет. Өз оюн оозеки жана жазуу түрүндө так, таза, орундуу билдире алуусу тийиш.

**Туура жазуу:** Тамгаларды эрежелерине жараша туура жазууга, туура улап, ылдам жазууга, так, китептен же тактадан көчүрүп жазууга жана мугалимдин айтуусунда угуп жазуу машыгууларына ээ болуусу шарт.

**Жазуу өлчөмү:** Жыл аягында окуучуларга сунуш кылынган жазуу үчүн тексттердин көлөмү 40 сөздөн турат.

## 2-КЛАСС

### ФОНЕТИКА, ГРАММАТИКА, ЖАЗУУ ЭРЕЖЕЛЕРИ ЖАНА КЕП ИШКЕРДҮҮЛҮГҮН ӨСТҮРҮҮ

(жумасына — 3 сааттан, жыл бою — 103 саат)

1-класста өтүлгөндөр боюнча кайталоо, бышыктоо, билимдерин тереңдетүү (5 саат).

Биз сүйлөгөндө пайда болуучу тыбыштар жана аны жазууда белгилөөчү тамга жөнүндө билимин тереңдетүү. Кыргыз алфавити, баш жана кичине тамгаларын жазууда колдонулуш өзгөчөлүктөрү.

**Тыбыштардын бөлүнүшү:** үндүүлөр жана үнсүздөр. Үндүү тыбыштардын бөлүнүшү, жоон жана ичке үндүүлөр: үндүн узундугуна карай кыска жана созулма болушу, алардын графикалык белгилениши. Үнсүздөрдүн катышына карата жумшак жана каткалаң болуп айтылышы. Алардын мүнөздүү белгилери.

**Түгөйлүү үнсүздөр:** б–п, з–с, ж–ш, г–к, д–т, в–ф тыбыштарын туура айтуу жана жазуу. Орус тилинен кирген йоттошкон тамгалар, алардын жазылышы, в, ф, х, ц, щ тамгалары. Тыбыш бербөөчү ь, ь тамгалары (15 саат).

**Муун жөнүндө түшүнүк:** Сөздөрдүн муунга бөлүнүп айтылуу ыргагы, эрежелери. Муундун түзүлүшү, түрлөрү (ачык, жабык, туюк муун), алардын мүнөздүү белгилери. Сөздөрдү ташымалдап жазуу, ташымалдоонун жолдору (14 саат).

Заттардын (адамдардын, нерселердин) аттары сөз менен айтылары, жандуу заттарды **ким?** жансыз заттарды **эмне?** деген суроо менен сурап биле тургандыгы. Алардын турган абалы, кыймыл-аракеттери. Эмне кылып жатат? Эмне кылды? **Эмне кылат?** деген суроого жооп берген сөздөр. Заттардын өңү, түсү, формасы, даамы, аларды билдирген сөздөр (25 саат).

Бирдиктүү бүткөн ойду айтып билдирүү. Анын сүйлөм аркылуу берилиши. Айтылган ойдун сүйлөм болуу касиети (андагы бүткөн бирдиктүү ой жана бүткөн интонация). Сүйлөмдүн айтылуу кырааты (интонациясы), айтылуу максатына жараша жай, суроолуу, буйрук түрүндө айтылышы. Буйрук жана чакырык катары айтылган сүйлөмдөр. Булардын тыныш белгилери.

Сүйлөм мүчөлөрү. Сүйлөмдө ойдун негизин ээлеген сөз – **ээ**, анын ар кандай абалын, кыймыл-аракетин билдирген сөздүн баяндооч болушу (27 саат).

**Окуучулардын кебине жана практикалык машыгууларына  
коюлуучу талаптар же окуучулар ээ боло турган компетенттүүлүктөр**

**Байланыштуу кеп:** Мазмуну бири-бирин толуктап, логикалык бүтүндүктө болгон сүйлөм топтомдорунун текст болушу. Тексттин мазмунун, тематикасын (эмгек, тынчтык, жаратылыш, достук, окуу, үй-бүлө, маданият чөйрөсү, эс алуу... ж.б.) түшүнө билүү, ага ат коё алуу. Тексттин бөлүктөрү: башталышы, негизги бөлүгү, жыйынтыгы. Өз оюн баяндап айтуу, нерсени, жаратылыштын көрүнүштөрүн (кыш, жаз, жай, күз ж.б.) сүрөттөп сүйлөө, бир нерсе тууралуу ой жүгүртүп айта билүү.

**Кеп маданияты:** Тыбыштарды, алардын кептеги айкалыштарын даана, так, бузбай айтуу, сөздөрдү үн ыргагына жараша туура айтып, таза,

логикалуу сүйлөө, сүйлөмдү, тексттерди шар, көрктүү, сезимдүү окууга жетишүү.

**Туура жазуу:** Баш жана кичине тамгаларды өз эреже - элементине ылайык жазуу, тамгаларды бири-бирине туура жалгап, туура ташымалдап, ылдам жазууга жатыгуу.

### **Окуу сааттарынын бөлүштүрүлүшү**

Окуу материалдарын өздөштүрүүгө — 81 саат, жазуу, талдоо иштерине – 12 саат, кайталоо, бышыктоо үчүн –12 саат.

### **3-КЛАСС**

2-класста өтүлгөндөрдү эске түшүрүп кайталоо, бышыктоо, алган билимдерин терендетүү. Сөздөрдүн айтылуу ыргагы, алардын муундарга бөлүнүп айтылышы, муунга ажыратуунун эрежелери, муундун түзүлүшү, түрлөрү, сөздөрдү ташымалдоо (9 саат).

**Сөздүн бөлүктөрү:** анын негизги бөлүгү–унгу, ага жалганып, маанисин же формасын өзгөрткөн мүчөлөр. Уңгулаш сөздөр (5 саат). Созулма үндүүлөрдүн, сөз ичинде катар келген үнсүздөрдүн (тт, нн, сс, ж. б.), йоттошкон тамгалардын жазылышы. Айтылышы жана жазылышы айырмаланган сөздөр (аччы – ашчы, ак уй – агуй, ак улак — агулак), алардын өзгөчөлүктөрү (7 саат).

**Зат атооч.** Заттардын (жандуу, жансыз) аттарын билдирген сөздөр. Заттын (жалгыз) жекелик жана (көп экендиги) көптүк саны. Энчиленип коюлган (адамга жана айбандарга) аттар жана заттардын жалпыланган аттары. Зат атооч сөздөрүнө мүчөлөрдүн уланышы, алардын жөндөлүшү. Атооч, илик, барыш, табыш, ' жатыш, чыгыш жөндөмөлөрү, алардын кептеги маанилери, суроолору жана мүнөздүү мүчөлөрү (18 саат).

**Сын атооч.** Сын атоочтун заттын түрдүү абалын, сын-сыпатын, өңү-түсүн, формасын, даамын, көлөмүн билдириши. Сын атоочко кандай? деген суроонун коюлушу. Сын атоочтун кептеги ролу.

**Сын атооч** сөздөрүнүн зат атооч сөздөрү менен айкалышып айтылышы. Заттын сынын жайынча, салыштырып жана күчөтүп билдирүүчү сөздөр, алардын жазылышы (10 саат).

**Сан атооч.** Сан атооч сөздөрүнүн заттын санын санап жана катар иретин билдирүүсү. Анын кептеги мааниси. Коюлуучу **канча? нече? канчанчы? неченчи?** деген суроолору. Сан атооч, зат атооч жана сын атооч сөздөрүнүн айкашып айтылышы. (9 саат).

**Ат атооч** жөнүндө түшүнүк, анын өзгөчөлүгү. Ат атооч сөздөрүнүн кепте зат атоочту алмаштырып, ордуна колдонулушу. Ат атоочтун зат атооч менен бирге айкашып айтылышы, жөндөлүш өзгөчөлүгү (6 саат). Зат, сын, сан, ат атооч сөздөрүн байланыштырган каражаттар–байламталар, алар менен түзүлгөн сөз айкаштары (3 саат).

**Этиш:** Этиш сөздөрүнүн заттын кыймыл-аракетин билдириши, ага карата коюлган **эмне кылды? эмне кылат? эмне кылып жатат?** деген суроолору. Этиштин зат атооч жана башка атооч сөздөрү менен айкалышып келиши, ошого ылайык анын көптүк жана жекелик түрдө өзгөрүп айтылышы. Жөнөкөй жана татаал этиштер, алардын жазылышы (6 саат).

**Сөз тизмеги:** Сүйлөмдөгү сөздөрдүн байланышы: зат + этиш, сан + зат, сын + зат, сан + зат + сын, сан + зат + этиш түрүндө айкалышкан сөздөр. Аларга коюлуучу суроолор (3 саат).

**Сүйлөм:** Сүйлөм болуу белгилери, бирдиктүү ой жана бүтүн интонация. Сүйлөмдүн айтылыш маанисине жараша бөлүнүшү: жайынча, суроо, буйрук,

чакырык иретинде айтылган сүйлөмдөр. Жалаң жана жайылма сүйлөмдөр. Сүйлөмдөрдө ээ менен баяндоочтордон тышкары айкындооч мүчөлөрдүн болушу жөнүндө маалымат (12 саат).

Байланыштуу сүйлөөгө машыгуу, көнүгүү сабактары (5 саат).

**Окуучулардын кебине жана практикалык машыгууларына коюлуучу талаптар же окуучулар ээ боло турган компетенттүүлүктөр:**

**1. Байланыштуу кеп:** өтүлгөн темаларга ылайык өз алдыларынча сүйлөм түзө алуу: сөз менен сөз айкашынын, сөз айкашы менен сүйлөмдүн айырмасын ажырата билүү, өз оюн байланыштуу текст аркылуу баяндап, сүрөттөп, ой жүгүртүп билдире алуу. Окуган тексттин эмне жөнүндө экендигин түшүндүрүп, ага ат коё алуу. Тексттин башталышын, негизги бөлүгүн жана аякталышын түшүндүрө билүү. Сүрөт боюнча өз алдынча ангеме түзө алуу, ага ат коюу. Жакын адамына кыскача кат жаза билүү.

**Иш кагаздары:** Жакын адамын майрамы, туулган күнү менен куттуктоо, чакыруу түрүндө кат жаза алуу.

**Кеп маданияты:** Сөздү жана сөз айкаштарын так окуп, сүйлөмдөгү ойдун мазмунуна жараша кыраатына карай туура айта алуу. Бир жана кара сөз түрүндөгү тексттердин ыргагына жараша окуу техникасына ээ болуу. Каармандардын кебин туура, образдуу окуй билүү.

**Окуу сааттарынын бөлүштүрүлүшү:**

Окуу материалдарын өздөштүрүү үчүн – 84 саат, жазуу, талдоо иштери үчүн–12 саат, кайталоо, бышыктоо жумуштары үчүн – 9 саат.

**4-КЛАСС**

**(жумасына — 3 сааттан, жыл бою — 103 саат)**

**Байланыштуу кеп, фонетика, грамматика жана жазуу эрежелери.**

**1—3-класста өтүлгөндөрдү кайталоо**

**Тил. Кеп. Текст.**

**1. Тил жана кеп жөнүндө маалымат.** Текст жөнүндө түшүнүк. Текстке ат коюу. Текстке план түзүү. Тексттин түрлөрү. (баяндоо, сүрөттөө, ой жүгүртүү.) (5 саат.)

**2. Сүйлөм жана сөз айкашы.** Сүйлөм мүчөлөрү. Бир өңчөй мүчөлүү сүйлөм. Жай сүйлөм. Суруолуу сүйлөм. Илептүү сүйлөм. Буйрук сүйлөм. Жалаң жана жайылма сүйлөм. Төл жана бөтөн сөз. Алардын турмушта колдонулушу. Сүйлөм мүчөлөрү боюнча талдоо жүргүзүү. (12 саат.)

**СӨЗ. ТЫБЫШ ЖАНА ТАМГА**

**Үндүү жана үнсүз тыбыштар.** Үндүү тыбыштар. Кыска жана созулма үндүүлөр. Жумшак жана каткалаң үнсүздөр. Түгөйлөш үнсүздөр (6 саат).

**Алфавит.** Баш тамга. Йоттошкон тамгалар. Айрым үнсүздөрдүн айтылышы жана жазылышы. Ичкертүү жана ажыратуу белгиси. Муун жана ташымал (10 саат).

**Сөздүн (түзүлүшү) курамы.** Унгу жана мүчө. Сөз жасоочу мүчөлөр. Сөз өзгөртүүчү мүчөлөр. Унгу сөздүн аяккы тыбышына карата мүчөнүн башкы тыбышынын өзгөрүлүшү (4 саат). Сөздүн түрлөрү. Унгулаш сөздөр. Жөнөкөй жана татаал сөздөр. Кош сөздөр. Кошмок сөздөр. Кыскартылган сөздөр. Синонимдер жана антонимдер. Аларды кепте туура колдонуу (7 саат).

**СӨЗ ТҮРКҮМДӨРҮ**

**Зат атооч.** Зат атооч сөз түркүмүнүн мааниси. Зат атоочтун көптүк санда өзгөрүшү. Зат атоочтун жөндөлүшү. Аягы б, в, г, д тыбыштары менен бүткөн сөздөрдүн жөндөлүшү. Орус тили аркылуу кирген кээ бир сөздөрдүн жөндөлүшү.

Жөнөкөй жана татаал зат атоочтор жана алардын жазылышы, жөндөлүшү. Зат атоочтун кепте колдонулушу (10 саат).

**Этиш.** Этиштин чактары. Келер чак. Учур чак. Өткөн чак. Алардын кептеги ролу (5 саат).

3. **Сын атооч.** Сапаттык сын. Катыштык сан. Жөнөкөй жана татаал сын атоочтор. Сын атоочтун жазылышы. Сын атоочтун кепеги ролу (7 саат).

4. **Сан атооч.** Эсептик сак. Иреттик сан. Сан атооч сөздөрдүн жазылышы (5 саат).

5. **Ат атооч.** Жактама ат атооч. Жактама ат атоочтун жөндөлүшү. Зат атооч сөздөрдүн жакталышы. Этиштин жакталышы. Аларды кепте туура колдонуу (8 саат).

6. **Тактооч.** Тактоочтун башка сөз түркүмүнөн айырмасы. Тактоочтун жазылышы (4 саат).

7. **Сырдык сөздөр.** Анын кептеги ролу (1 саат).

8. **Тууранды сөздөр.** Анын кептеги ролу (2 саат).

9. **Иш кагаздары:** кулактандыруу, чакыруу, куттуктоо, кат.

10. **Жыл боюнча кайталоолор** (8 саат). Жазуу, талдоо иштери—12 саат. Окуу материалдарын өздөштүрүү — 83 саат.

### **Окуучулардын кебине жана практикалык машыгууларына**

#### **коюлуучу талаптар же окуучулар ээ боло турган компетенттүүлүктөр:**

– китеп менен өз алдынча иштей билүүгө, анын суроо-тапшырмаларын толук аткара алууга жетиштүү;

– көнүгүүлөр, салыштыруулар, таяныч белгилер, схемалар аркылуу жыйынтык, эреже чыгара билүү ыктарына ээ болуу;

– эрежелерди түшүнүп үйрөнүү, ага карата машыгуу иштерин өз алдынча жүргүзө алууга жетиштүү;

– тил, кеп, тексттин өзгөчөлүктөрүн ажырата билүү;

– текст менен сүйлөмдөрдүн айырмасын билип колдонуу;

– чакан текст түзө билүү, ага ат коюу, анын башталышын, негизги жана аяктоо бөлүктөрүн ажырата алуу;

– текстке план түзүүнү жана аны бир сүйлөм менен түшүндүрүүнү үйрөнүү;

– текст менен иштөөдө кыргыз тилинин жазуу эрежелерин туура колдоно алууга жетишүү;

– тексттин башталыш маанисине карай улантып, кеңейтип жазууну, толук маанидеги текстти кыскартып, өзгөртүп жазууну өздөштүрүү;

– тыбыш менен тамгалардын байланыштарын, айырмачылыктарын, бөлүнүштөрүн жана алардын алфавиттеги ордун билүү менен, сөздөргө тыбыштык-тамга талдоосун жүргүзүүнү билүү;

– сөз менен сөз айкашы, сөз айкашы менен сүйлөмдү ажырата алуу;

– сүйлөмдөрдүн айтылышына карай жай, суроолуу, илептүү, буйрук сүйлөмдөр болуп бөлүнүшүн айырмалып, талдоо жүргүзө алуу;

– сүйлөм мүчөлөрүн (ээ, баяндооч, айкындооч) жана сүйлөм дөрдүн түзүлүштөрүн (жөнөкөй, татаал) аныктай билүү, ага карата талдоолорду жүргүзүүнү өздөштүрүү;

– муун менен ташымалдын байланышын, айырмачылыктарын билип, жазуу штеринде туура колдонуу;

– сөз түркүмдөрү боюнча талдоону өдөштүрүп, алардын өз ара байланыштарын, бөтөнчөлүктөрүн билүү;

– түшүнүүгө жеңил макал-лакаптардын мазмунун түшүндүрүү менен кеңейтип чакан

текст жазууну үйрөнүү;

– өзүн-өзү текшерүү көндүмдөрүнө ээ болуу;

– кээ бир сөздөрдүн айтылышы менен жазылышындагы айырмачылыктарды, орус тилинен кирген айрым сөздөрдү жазуу иштеринде туура колдонуу;

– көчүрүп жазуу иштерин катасыз, таза жазуунун эрежелерин сактап аткарууга жана 70-80 сөздөн турган тексттерди угуп жазууга үйрөнүү;

– иш кагаздарынын үлгүлөрүн (чакыруу, билдирүү, кат, куттуктоо) жаза билүү.

## АДАБИЙ ОКУУ ЖАНА КЕП ӨСТҮРҮҮ

Адабий окуу сабатка үйрөтүүнүн түздөн-түз уландысы гана эмес, аны менен тыгыз байланышта, биримдикте жүргүзүлөт. Анткени сабат ачуунун алгачкы күнүнөн баштап, окуучулар түрдүү тексттерди угушуп, алар боюнча ангемелешип, суроолорго жооп беришип, ага карата өздөрүнүн мамилелерин тиешелүү денгээлде билдиришип, андагы айрым сөздөр талдоого алынат. Алиппеден кийинки мезгил окуучулардын окуу билгичтиктерин бекемдөөгө багыт алуу менен, андан ары окуунун машыккандыктарын кадыптандыруу, б. а. адабий окуу башталат.

Адабий окуу окуучулардын текстти шар, туура, сезимдүү окуп, окуганын кайра айтып берүүсү, тексттеги тиешелүү суроолорго жооп берүүсү менен чектелбестен, алардын окуганындагы негизги ойду бөлүп көрсөтүп, окуганын бөлүктөргө ажыратып план түзүп, тиешелүү денгээлде көркөм сөз каражаттарына талдоо жасай билип, текстти өзгөртүп, өз алдынча чыгарма жаратып, окуп талдоого алган текст менен жаңы чыгарманын ортосундагы байланышты ача билүүсүнө жетиштирүүнү өзүнө алат. Окуу предметинин адабий окуу деп аталышы да мына ушуга негизделет б. а. окуу предмети мурдагыдан айырмаланып, анын адабийлүүлүгү күчөтүлмөкчү. Анткени, ар кандай чыгарманы кабыл алуу – бул биргелешкен чыгармачылык, автор менен окурмандын биргелешкен чыгармачылыгы (М. М. Бахтин), ал эми сабак процессинде талдоого алуу — мугалим менен окуучунун биргелешкен орток чыгармачылыгы (Г. Н. Кудина) болсо, образдарды, каармандарды үлгүсүз кабыл алуу (айрыкча, жомокторду оозеки угууда) чыгармачылык (Л. С. Выготский). Буга чейинки окуу программаларында окуучулардын адабий чыгармачылыгында анчалык маани берилбеген, окуу деген терминдин баштапкы мааниси менен гана чектелип калган.

Экинчиден, адабий окууда таанып-билүү мүнөзүндөгү тексттердин үлүшү кыскарып, дээрлик көркөм тексттер түзөт. Анткени, бул окуу предметинин негизин идеялык-тематикалык принцип эмес, *чыгарманын көркөмдүк-эстетикалык баалуулук принциби* түзүп, тематикалык, жанрдык, автордук, мезгилдик, хронологиялык бөлүштүрүүлөр сакталат.

Негизги принцип төмөнкүдөй **критерийлер** менен коштолот:

1. Окуучулардын курактык-психологиялык өзгөчөлүктөрүнүн эске алынышы;
2. Текстти кабыл алуудагы мыйзам ченемдүүлүктөрдүн сакталышы;
3. Материалдын тилинин окуучулар үчүн жеткиликтүүлүгү, түшүнүктүүлүгү;
4. Окуу материалынын улуттук духту тарбиялоого жана жалпы адамзаттык баалуулуктарды кабыл алууга багытталгандыгы;
5. Окуучулардын ишмердүүлүктөрүн калыптандырууга багытталгандык;

6. Окуучу менен мугалимдин, автор менен окурмандын кызматташтыгына таянуу;

7. Буга ылайык ар түрдүү методикалык ыкмаларды колдонууга, өзгөртүп түзүүгө ийкемдүүлүгү.

Тематикалык бөлүштүрүү башкаларга салыштырмалуу кенири колдонулат. Анткени чыгармалар, негизинен, тематикалык жактан топтоштурулат.

Жанрдык бөлүштүрүү мүнөздүү өзгөчөлүктөрүнө карай аны теренирээк өздөштүрүү үчүн колдонулат. Ошондуктан, аталган бөлүштүрүүгө таянып, бир жанрдагы чыгармаларды бир жерге топтоп салуу туура болбойт. Бул айрыкча, элдик оозеки чыгармачылыктын үлгүлөрүнө тиешелүү. Маселен, жомок, макал-лакап, табышмак, жаңылмачтар. Алар окуу жылынын бардык мезгилинде окутулат. Ошондой эле бир учурда аларга атайын токтолуп, алардын өзгөчөлүктөрү үйрөнүлөт.

«Күлкү — ден соолуктун мүлкү» («Күлкү бар жерде өмүр бар»), «Сөз үйрөнүп алалы» («Тил – менин жан дүйнөм»), «Ойлонуп көрөлүк» («Ойлонолу, издейли»), «Менин чыгармам» деген бөлүмдөр боюнча да ушул ойду айтууга болот.

Автордук бөлүштүрүү улам классы жогорулаган сайын терендетилип, бир автордун чыгармалары бир гана жерден өтүлбөстөн, ылайыгына жараша башка жерлерде да кездеше берет.

Окуялардын мөөнөтүнө карай, чыгармадагы мезгилдик бөлүштүрүү сакталат. Бирок, практикада кеңири орун алып жаткандай, көркөмдүк-эстетикалык баалуулугу эмес, чыгармадагы окуянын мезгили биринчи планга чыгышы, көңүлдүн борбору ошого топтолуп калышы туура болбойт.

Хронологиялык бөлүштүрүү, негизинен, ырааттуулукту сакташ үчүн ылайыгына жараша колдонулат.

**Биринчи класста** (сабат ачуудан кийин) окуу техникасына өзгөчө маани берилет. Анткени, шар, көркөм окууга жетишпей туруп, текстти сезимдүү окуу, түшүнүү кыйын. Ошондой эле бул мезгилде диалог түрүндөгү жана ролдоштуруп окууга ыңгайлуу чыгармалар кеңири колдонулат. Мындай чыгармалар биринчиден, окуучунун түшүнүүсүнө женил болсо, экинчиден, бул курактагы окуучунун инсандык сапаттарынын калыптанышы диалогдо, б. а. башкаларга карата айтылган сөздө жана башкалардын сөзүн кабыл алууда активдешет, башкалардын кеби аныш ички кебине айланат.

**Экинчи класста** мазмуну, формасы боюнча жөнөкөй чыгармалар орун алып, элдик оозеки чыгармачылыктын жомок, табышмак, жаңылмач сыяктуу үлгүлөрүнө кенири орун берилет. Ал эми макал-лакаптар бардык класстарда кеңири колдонулат. Суроолорго тексттен жооп табуу, өз алдынча жооп берүү, окуган чыгармасындагы негизги ойду бөлүп көрсөтүү, суроолорго карай айрым сөз каражаттарын таба билүү, чыгармаларды өз алдынча улантуу, тиешелүү денгээлде чыгарма жаратуу экинчи класста окуучулардын ишмердүүлүктөрүнүн өзөгүн түзөт.

**Үчүнчү класста** бул ишмердүүлүктөр андан ары улантылып, чыгарманын аты, сөз каражаттары менен иштөө терендетилип, тексттин түрлөрүн айырмалап, аны бөлүктөргө ажыратып, план түзүү. Окуялардын байланышын ача билүү, кептин түрлөрү, пикирлешүү маданияты боюнча иштөө, чыгарманы өзгөртүп түзүү өз алдынча чыгарма жаратуу ишке ашат. Окула турган чыгармалардын жанры кеңейип, мазмуну, формасы, тили улам татаалдашып, элдик оозеки чыгармачылыктын үлгүлөрү менен катар Республикабыздын Гимни жөнүндө, экологияга байланыштуу чыгармалар, тектеш жана чет элдердин балдар адабиятынын мыкты үлгүлөрү орун алат.

Ал эми төртүнчү класста Республикабыздын Герби, Конституция жөнүндөгү баяндар улантылып, көркөмдүк деңгээли, мазмуну терең чыгармалар орун алып, алар жанрдык өзгөчөлүктөрү боюнча баштапкы теориялык негизде окутулуп, текст менен иштөөдө таяныч сөздөрдү пайдалана билип, окуу-таанып билүү ишмердүүлүгү, чыгармага талдоо жасоо менен чыгарма жаратуунун байланышын ачуу, б. а. чыгарманы талдоодо алган билимдерин, билгичтиктерин, машыккандыктарын чыгарма жаратууда, ал эми чыгарма жаратууда, алган тажрыйбасын чыгарманы талдоодо пайдалануу ишке ашат.

**Төртүнчү класста** тексттеги кептин түрлөрү, пикирлешүү маданияты багытындагы иштер андан ары терендетилип, сөз өнөрүнө (жорго сөзгө, чечендикке, айтышка, төкмөлүккө) өзгөчө маани берилип, мындай чыгармалар жалаң, гана уктурулбастан, окуучулар менен аларды жаратуу багытында иш алынып барылат.

## **2-КЛАСС (жумасына 3 сааттан, жыл бою 103 саат)**

### **Окуунун тематикасы**

**Берекелүү алтын күз.** (9 с.) Күз мезгилиндеги жаратылыш, эмгек, күзүндө болгон окуяларды чагылдырган чыгармалар.

**Туулган жердин топурагы–алтын.** (9 с.) Республикабыздын жаратылышы, элибиздин, жерибиздин байлыктары, шаар жана айыл жериндеги элдердин турмушу, кыргыз элине тиешелүү өзгөчөлүктөр жөнүндөгү ырлар, аңгемелер, жомоктор.

**Менин жан досторум.** (12 с.) Окуучулардын жаныбарлар, жаратылыш менен болгон өз ара достуктары жөнүндөгү чыгармалар.

**Мына жаады аппак кар.** (10 с.) Кыш мезгили, анын андагы жаратылыш, эмгек, окуялар чагылдырылган чыгармалар.

**Алтын балалык.** (14 с.) Балдардын жаш өзгөчөлүктөрүнө, ылайык, кызыкчылыктарын, бүгүнкү турмушун кеңири чагылдырылган чыгармалар.

**Күлкү — ден соолуктун мулкү.** (4 с.) Күлкүлүү ырлар, аңгемелер, анекдоттор. Окуучулардын юмордук сезимдерин өстүрүүгө багытталган чыгармалар.

**Байчечекей гүл ачты.** (10 с.) Жаз, анын кооздугу, жаздагы өзгөрүүлөр, жаратылыш, эмгек, элдин, жан жаныбарлардын тиричилигине байланышкан көркөм чыгармалар.

**Апалардын майрамы.** (2 с.) Аялдардын эл аралык күнү — 8-Мартка, апаларга, эжелерге, кыздарга арналган чыгармалар.

**Нооруз–жаңынын башталышы.** (2 с.) Элдик жаны жыл майрамы–Ноорузга байланышкан чыгармалар.

Тематикалар боюнча сааттарды бөлүштүрүү шарттуу, кайсы тематикага көбүрөөк же азыраак саат бөлүнөрүн билүү үчүн көрсөтүлдү.

**Ойлонуп көрөлүк.** (4 с.) Окуучуларды ойлонтууга, тапкычтыкка, ой жүгүртүүсүн өстүрүүгө багытталган чыгармалар.

**Сөз үйрөнүп алалы.** (4 с.) Сейрек колдонулуп бара жаткан сөздөрдү түшүндүрмөлөп жазган чыгармалар (маселен, Т. Самудинов «Чаң баспасын сөздөрдү» ж. б.) о.э. окуучулар үчүн түшүнүксүз деп эсептелген сөздөр катышкан чыгармалар.

**Бабалардан калган сөз.** (12 с.) Элдик оозеки чыгармачылыктын окуучулардын жаш өзгөчөлүгүнө ылайык үлгүлөрү.

**Менин чыгармам.** (4 с.) Ушул жаштагы балдардын чыгармалары сунуш кылынып, алар окуучуларды чыгарма жаратууга, шыктандырууга

багытталат.

**Тынчтык жана эмгектин майрамы.** (2 с.) Тилектештиктин эл аралык күнү—1-Майга, жаз майрамына, элдердин достугуна, биримдигине байланыштуу чыгармалар.

**Окуу жылынын аягында окуучулар ээ болуучу негизги компетенттүүлүктөр:**

- Тааныш эмес текстти туура, сезимдүү түрдө тездеп окуп, бир минутада 45—50 сөздөн кем эмес окуу;

- окууда сүйлөмдүн аягына, ортосуна коюлган тыныш белгилерге ылайык интонацияны, тынымды сактай билүү;

- тексттин мазмунуна ылайык суроолорго жооп берүү, андан тиешелүү сүйлөмдөрдү таба билүү;

- мугалимдин жардамы менен текстти тиешелүү бөлүктөргө бөлүп, андагы негизги ойду аныктоо;

- текстти сөз айкаштарынын, сүйлөмдөрдүн маанилерин туура салыштыра билип, жаратылышты, каармандарды сүрөттөгөн сөздөрдү туура кабыл алып, тексттин мазмунун бузбастан баяндоо;

- каармандардын жасаган иштери, кулк-мүнөздөрүнө жана окуяларга тиешелүү деңгээлде баа берүү;

- ангеме, жомок, ыр, макал-лакаптарды жанрдык жактан айырмалоо;

- иллюстрациялардын маанисин түшүнө алуу, аларды тексттин мазмуну менен салыштыруу;

- башынан өткөргөн окуяларды оозеки түрдө ырааттуу, баяндап берүү;

- чакан, мазмуну жөнөкөй тексттерди пайдаланып, баяндама, жөнөкөй темалардын негизинде дилбаян жазуу;

- китептин атына, мазмунуна (оглавление) карай керектүүсүн тандап алуу.

**3-КЛАСС (жумасына 3 сааттан, жыл бою 103 саат)**

**Жеңиш күнү.** (2 с.) 9-Майга карата чыгармалар. Жадыраган жайда. (3 с.) Жай мезгилине байланыштуу чыгармалар. 3-класс (3 саат)

**Мекеним — алтын турагым.** (10 с.) Кыргыз Республикасынын мамлекеттик белгилерине байланыштуу чыгармалар, анын Гимни. Мекенибиздин жаратылышын, калкын, элдин эмгегин даңктаган чыгармалар.

**Эр эмгегин жер жебейт.** (10 с.) Эмгек, анын жашоодогу маанисин, манызын, күз мезгилиндеги эмгекти чагылдырган чыгармалар.

**Жаратылышты коргоо.** Мекенди коргоо. (10 с.) Мекенибиздин жаратылышы, анын кооздугу, экологияга байланышкан чыгармалар.

**Өткөн турмуш элеси.** (6 с.) Элибиздин өткөндөгү турмушун, жашоо шартын, айрым улуу инсандардын тагдырын чагылдырган чыгармалар.

**Сыйкырдуу кыш.** (12 с.) Кыш мезгилиндеги өзгөчөлүктөр, жаратылыш, эмгек жөнүндөгү элдик оозеки чыгармачылыктын үлгүлөрү, акын-жазуучулардын чыгармалары.

**Бабалардан калган сөз.** (14 с.) Элдик оозеки чыгармачылыктын окуучулардын курагына ылайык келген үлгүлөрү.

Кыргыз балдар акын-жазуучулары. (12 с.) Автордук бөлүштүрүүгө ылайык кыргыз балдар акын-жазуучулардын чыгармалары.

Мазмуну окшош тематикаларда окуучулардын билимине, билгичтиктерине, машыккандыктарына коюлуучу талаптарга ылайык 2-класска караганда 3-класста мазмуну тереңирээк, формасы, тили татаалыраак

чыгармалар тандалып алынат.

**Менин чыгармам.** (5 с.) Окуучулардын чыгарма жаратуусуна түрткү боло турган шарт түзүү көнүлдүн борборунда болот.

**Ата-энем—алтын бешигим.** (12 с.) Ата-энени урматтоого, аларга жардам берүүгө багытталган, алардын ыйыктыгы чагылдырылган чыгармалар.

**Гүл жыттанган бул учур.** (11 с.) Жаздын көркү, жаратылышы, андагы эмгек—элдик оозеки чыгармачылыкта, акын, жазуучулардын, драматургдардын чыгармалары.

**Жаздын көркү – майрамдар.** (6 с.) Аялдардын эл аралык күнү 8-Март, Нооруз, Эмгекчилердин тилектештигинин эл аралык күнү, Жаз майрамы—1-май, Жениш күнү – 9-майга байланыштуу чыгармалар.

**Тилим – менин жан дүйнөм.** (5 с.) Тилдин жашоодогу маанисин ачып берүүгө, тил үйрөнүүгө багытталган чыгармалар.!

**Алтын балалык.** (12 с.) Балалыктын ыраматын, окуучулардын турмушу, мүнөздөрү чагылдырылган чыгармалар.

**Боордош элдердин балдарга арналган чыгармалары.** (8 с.) Боордош элдердин балдар чыгармаларынын мыкты үлгүлөрү.

**Окуу жылынын аягында окуучулар ээ болуучу негизги компетенттүүлүктөр:**

- Тааныш эмес текстти, көркөм, жетиштүү деңгээлде шар, бир минутада болжол менен 65—70 сөздөн ашык окуу;

– чыгарманын аты менен иштөө;

– кептин түрлөрүн айырмалап, алардын негизги өзгөчөлүктөрүн аныктоо;

– тексттин мазмунуна ылайык интонацияны, логикалык басымды, тынымды, үндүн тонун туура сактай билүү;

– текстти, анын түрлөрүн аныктоо;

– текстти бөлүктөргө ажыратып, бөлүктөргө ат коюп, план түзүп, сүрөттөлгөн окуялардын байланышын андай билип, тексттеги негизги ойду аныктоо;

– иллюстрацияны пайдаланып, текст тууралуу ырааттуу сүйлөп берүү;

– каармандардын иш-аракетине, кылык-жоруктарына, иллюстрацияларга баа берип, аларды салыштыра билип, ага өзүнүн мамилесин билдире алуу;

– сөздөрдү адабий тилдин нормасына ылайык туура, сүйлөө, тексттен тиешелүү сөз тизмектерин, сүйлөмдөрдү, каармандардын мүнөздүү белгилерин, жаратылыштын кооздугун сүрөттөгөн сөз каражаттарын таба билүү;

– каармандарга мүнөздөмө берип, синонимдерди, образдуу сүрөттөөлөрдү тиешелүү деңгээлде өз алдынча колдоно билүү;

– текстти жанрдык жактан айырмалап, жөнөкөй негизги жанрдык өзгөчөлүктөрдү билүү;

– окуяларды тексттин мазмунуна ылайык оозеки түрдө ырааттуу баяндоо, 80—90 сөздөн турган текст боюнча баяндама, жөнөкөй темада дилбаян жазуу;

– түрдүү кырдаалдарда пикирлешүүнүн өзгөчөлүктөрүн билүү;

– тексттеги атайылап түшүрүлүп коюлган сөздөрдүн, ырдагы саптардын ордун толуктоо;

– тексттеги сөздөрдү анын синоними менен алмаштыруу;

– тексттеги баяндаган жактарды алмаштырып өзгөртүү;

– жөнөкөй тексттерди өз алдынча улантуу;

– айрым макал-лакаптардын маанисин чечмелөө, алардын мазмунун

- пайдаланып, мугалимдин жардамы менен чакан тексттерди түзүү;  
– таасирленген адамы, окуя жөнүндө оозеки сүйлөп, жөнөкөй түрдө жаза билүү;  
– китептин аты, автору боюнча өз алдынча тандай билүү.

#### **4-КЛАСС (жумасына 3 ааттан, жыл бою 103 саат)**

**Даңктана бер, Мекеним!** (12 с.) Республикабыздын мамлекеттүүлүгүнүн белгилери, негизги мыйзамы – Конституция жөнүндөгү, элибиздин өзгөчөлүгү, үрп-адаты, каада-салты, жашоо-шарты, чагылдырылган көркөм чыгармалар.

**Жерибиздин, элибиздин, тилибиздин байлыгы.** (18 с.) Жерибиздин жаратылышы, элибиздин руханий, тилдик байлыгына байланыштуу чыгармалар.

**Күлкү бар жерде—өмүр бар.** (10 с.) Балдардын жаш өзгөчөлүгүнө ылайык келген күлкүлүү чыгармалар.

**Менин дүйнөм.** (14 с.) Окуучулардын жан дүйнөсүн, материалдык руханий байлыгын ачып берген чыгармалар.

**Ойлонолу, издейли.** (10 с.) Ой жүгүртүүнү өстүрүүгө байланыштуу чыгармалар.

**Элибиздин улуу инсандары.** (6 с.) Кыргыз элинин улуу инсандары жөнүндөгү чыгармалар окулуп үйрөнүлөт.

**Бабалардан калган сөз.** (18 с.) Элдик оозеки чыгармалардын балдарга ылайык үлгүлөрү. Сөз өнөрү (жорго сөз, чечендик, төкмөлүк, айтыш ж. б.).

**Менин чыгармам.** (6 с.) Окуучулардын чыгарма жаратуусуна көңүл бурулат.

**Кыргыз балдар акын-жазуучулары.** (18 с.) Кыргыз балдар акын-жазуучуларынын чыгармалары автордук бөлүштүрүү боюнча берилет.

**Ой, фантастика!** (10 с.) Окуучулардын жаш өзгөчөлүгүнө ылайык фантастикалык чыгармалар.

**Дүйнө элдеринин балдар чыгармалары.** (11 с.) Дүйнө элдеринин балдарга арналган чыгармаларынын үлгүлөрү.

#### **Окуу жылынын аягында окуучулар ээ болуучу негизги компетенттүүлүктөр:**

Тааныш эмес текстти адабий тилдин нормасына ылайык окуп, минутасына 85—95 сөздөн жогору окуу;

– текстти бөлүктөргө ажыратып, план түзүп, андагы негизги ойду, окуялардын, тексттин бөлүктөрүнүн ортосундагы байланыштарды аныктоо;

– иллюстрацияга, түзүлгөн планга ылайык текстти толук, кыскача, талдап айтып берүү, ошону менен бирге, тексттин мазмунун бузбай, ыраатын сактоо;

– каармандардын кылык-жоруктарына, кулк-мүнөздөрүнө, иш-аракеттерине баа берип, бири-бирине салыштырып, ага өз пикирин билдирүү;

– каармандарды, жаратылышты сүрөттөгөн сөз каражаттарын тиешелүү деңгээлде талдап, аларды ачып берген сөз каражаттарын аныктай билүү;

– системалуу түрдө сөз байлыгын арттыруу; сөздүк менен иштөө;

– өз алдынча план түзүп, баяндама, дилбаян жазуучулардын түрлөрү менен тааныштыруу;

– римфа түзгөн сөздөр аркылуу ыр саптарын, ыр куплеттерин жаратуу, андан ары улантуу;

– текстти өзгөртүп түзүү, башкача аяктоо менен тексттеги жыйынтыкка башка сюжеттер менен келүү, текстти баяндоочунун жагын өзгөртүү;

– макал-лакап, учкул сөздөрдү пайдалануу менен анын

мазмунуна ылайык чакан чыгармаларды жазуу;

– көркөм, таанып-билүү мүнөзүндөгү жана илимий-популярдык тексттерди ажырата алуу, чыгармаларга жанрдык мүнөздөмө берүү;

– балдар китептерин өз алдынча тандап, андагы суроо тапшырмаларды, белгилерди, сноскаларды (барактын аягындагы түшүндүрмөлөрдү) пайдалануу, абзац, тема ичиндеги темачалар жөнүндө түшүнүк алуу;

– окуган китептериндеги мезгилдик, мазмундук байланыштарды, айырмачылыктарды аныктоо;

– түрдүү кырдаалдарда пикирлешип, талашып тартышуу, өз оюн маданияттуу түрдө далилдөө;

– жорго сөз, чечендик, төкмөлүк, айтыш сыяктуу сөз өнөрүнүн түрлөрүн айырмалоо, аларды тиешелүү деңгээлде талдай билип, жаратуу багытында аракеттенүү.

## **КЛАССТАН ТЫШКАРКЫ ОКУУ**

Класстан тышкаркы окуу класстагы эне тили, мамлекеттик тил боюнча билим берүү иш-аракетин мазмундук-тематикалык жактан кеңейтип, окуучуларды балдар адабияты менен тааныштыруу, ал жөнүндөгү адабий түшүнүктөрдү кеңейтүү жана окуп-түшүнүү менен сынчыл ой жүгүртүүсүн өркүндөтүү үчүн жүргүзүлөрү белгилүү. Ошондуктан башталгыч класстардагы балдар китептери менен иштөөнүн негизги формасы дал ушул класстан тышкаркы окуу болуп саналат. Ал башталгыч мектептин 2-классынан 4-классына чейин милдеттүү түрдө жүргүзүлөт.

1-класста окуучулардын сабатын ачуу иштери толук аткарылгандан кийин т.а. окуу жылынын экинчи жарым жылдыгында, мугалим окуу жана сөз өстүрүү жумуштары менен биргеликте жумасына бир жолу 15-20 мүнөт китеп окуп берет, түшүнгөндөрү боюнча аңгемелешип, жаңы китептер менен тааныштыруу, китепке болгон окурмандык кызыкчылыгын түптөө иштерин жүргүзөт.

Класстан тышкаркы окуу 2-класстан баштап, Адабий окуу предмети менен тыгыз байланышта ишке ашырылып, бара-бара ага кененирээк эркиндик берилет. Анткени, балдардын өз алдынча китеп окуй алуусу, көркөм адабиятка болгон кызыгуусунун калыптана башташы, жаңы чыгып жаткан балдар китепчелери менен тааныштыруу – класстан тышкаркы окуунун негизги милдеттеринин бири болуп калат. Ошондой себептерден улам, класстан тышкаркы окуу боюнча түзүлгөн хрестоматиялар балдардын кызыгуусуна, жаш өзгөчөлүгүнө ылайык келген чыгармалардын топтомунан туруусу кажет.

Окуучунун класстан тышкаркы окууда жетишилген ийгиликтери адабий окуу боюнча чейректик баа чыгарууда кошумча эске алынат.

Бул сабактын негизги максаты болуп баланын окумалдуулугун өнүктүрүү, окуу жана түшүнүү ишмердигин өркүндөтүү адабий-эстетикалык табитин арттырып, окуганынын үстүндө ой жүгүртө билүүсүнө үйрөтүү жана көркөм-чыгармачыл иш-аракетин өз алдынчалуу өркүндөтүүгө көмөктөшүү болгондуктан, түрдүү жанрдагы жана тематикадагы чыгармалардын үлгүлөрүнөн сөзсүз болуусу талапка ылайык келет.

Башталгыч класстарда кыргыз тилин окутуунун мазмунун артырууда мына ушул класстан тышкаркы окуу убактысын чыгармачылык менен пайдалануу, анын атайын планын түзүп, алардын негизинде жаткан тарбиянын түрлөрүнө жараша

кенже балдарга таалим-тарбия берүү жолдорун изилдөө иштерин бирге жүргүзүү да мугалимдин айрыкча милдети болуп калат.

Пландуу, кызыктуу жана тарбия берүүчүлүк, өстүрүүчүлүк мүмкүнчүлүгү бар класстан тышкары окууну уюштуруу иши, жогоруда айтылгандай, башталгыч класстарда эне тилин окутууну өркүндөтүүгө коюлган бүгүнкү талапка сөзсүз туура келмек. Себеби, «балалыкта ар бир күн жаңы ачылыш». “Өз убагында окулган жакшы китеп тагдырды чечип коюусу мүмкүн, өмүр бою алтын казык жылдызы да болуусу ыктымал”. Ошол үчүн тилди, адабиятты окутууда «класстык жана класстан тышкары окууну тыкыс жана жандуу байланышта жүргүзүү, окуу-тарбия ишин бир багыттуу уюштурууга көмөк бербей койбойт.

Класстан тышкары окууну уюштурууда сөзсүз төмөндөгүдөй ыраатуу иш-аракеттер жүргүзүлүүсү зарыл.

1. Окуган чыгармаларга адабий-мазмундук, адабий-эстетикалык талдоо жүргүзүп бере алуу;
2. Чыгармадагы жалпы жана негизги ойду бөлүп ала билүү;
3. Андагы ойду, окуяларды, каармандарды башка чыгармадагы айтылган идеялар, каармандар, окуялар менен салыштырып талдай билүү;
4. Ага өзгөчө таасир эткен учурларды тексттеги фактылар менен бирге талдай билүү;
5. Каармандардын кылык-жоруктарына, чыгарманын негизги идеясына нравалык-этикалык баа берүү;
6. Чыгармага, эпизоддоруна өз алдынча суроолорду коюп, ырааттуу жоопторду таап, аларды ой жүгүртүү менен баалоо;
7. Окуганынын үстүндө психологиялык-эмоционалдык толгонууларынын негизинде ой жүгүртүп, алардын педагогикалык- тарбиялык идеяларын таба билүү;
8. Окуган чыгармаларынын негизинде сценаларды түзүү, сабактын практикалык жагын көтөрүү;
9. Балдардын өз алдынча адабий чыгарма жазууга болгон аракеттерин колдоо жана өнүктүрүүгө жардам берүү;
10. Окуучулардын өз алдынча үй китепканаларын түзүүсүн, керектүү көркөм адабияттарды тандап окуу ишмердүүлүгүн калыптандыруу.

Башталгыч класста окуучулардын ушундай багыттардагы класстан тышкаркы окуусунун уюштуруунун дидактикалык максатын жана окуу убактысын аныктоо, окуучулардын өз алдынча көркөм-адабий китептерди окуудагы окурмандык иш-аракеттерин уюштуруу, ошондой эле бул сабактарды өткөрүү жолдорун иштеп чыгуу, аларды атайын окуу-усулдук каражаттары менен камсыздоо, албетте, учурдагы маанилүү милдет. Ошонун негизинде, окуучулардын окурмандык ишкердүүлүктөрүн калыптандыруудагы балдар китептеринин ролу өзгөчө экендиктерин белгилөө менен, класстан тышкаркы окуунун максат-милдетине жараша анын методикалык көрсөтмөсүн да түзүү зарыл.

Мына ошол максат-милдеттерине жараша класстан тышкаркы бул окуунун программасында сунуш кылынган көркөм чыгармалардын тематикалары да, жанрлары да ар түрдүү болду. Тактап айтканда, мында элдик жомоктор, табышмактар, жаңылмачтар, макал-лакаптар, калптар, уламыштар, ошондой эле, улуттук профессионал балдар акын-жазуучуларыбыздын жана да дүйнөлүк мыкты балдар жазуучу-акындарынын ар түрдүү жанрлардагы чыгармалары киргизилди. Түрдүү элдердин балдарга ылайык келген эң мыкты жомокторунан да камтылды.

Ошону менен бирге, программанын мазмунун түзгөн – Ата Мекенди сүйүү, ата-энени сыйлоо, кыргыз тилди билүү, адеп-ыйманга чакыруу, табиятты кастарлоо, ж.б. тематкалардагы ыр, аңгеме, жомок, табышмак, фантастика, ж.б. чыгармалар окуучулардын окурмандык ишмердигин калыптоо менен бирге, аларга эстетикалык да табитин өстүрүүгө көмөк берет деген ойдобуз.

Ошондуктан, мугалим окуучулар менен иштөөдө текст менен иштөөнүн жолдорун өздөштүрүүсү кажет. Анткени тест менен иштей билүү аркылуу гана мугалим класстан тышкыры окуунун маани-маңызын ача алмакчы.

Эскерте кетүүчү бир нерсе, колуңуздагы программа алгач ирет түзүлүп отурат. Ал мындан кийин да өркүндөтүлүүсү, толукталып кайра басылышы толук ыктымал.

Программа Кыргыз билим берүү академиясынын мамлекеттик тил жана лингводидактика бөлүмүндө түзүлдү.

### 1-класс

### Жумасына 1 сааттан, жыл бою 34 саат

#### **Кыргыз эл ырларынан (2 саат)**

Улагым

Чүкө

Тайлак

Мышыгым

#### **Төрт мезгил (2 саат)**

Күз, *Н.Миңкара*

Кыш, *Ж.Абдылдаев*

Жаз, *Т.Үмөталиев*

Жай, *Т.Үмөталиев*

#### **Күлкүлүү экен, окуйлу (2 саат)**

Балыктар неге сүйлөбөйт?

Айтпаймын

Каякта?

Оорубайт

Жирафтын моюну

Чымчык

Аквариумдагы суу

Сараңдын тарагы

#### **Ыр дүйнө (2 саат)**

Өрүккө илинген ай, *И.Токтогулов*

Санын чабат, *Б.Асаналиев*

Жаш багбан, *Б.Асаналиев*

Таранчы, *К.Жунушев*

#### **Кыргыздын элдик калптарынан (2 саат)**

От жакпай бышырдым

Мергенчи

#### **Келгиле, жомок окуйлу (2 саат)**

Иттин жомогу, *Р.Шүкүрбеков*

Өзүмчүл чымчык, “*Байчечекейден*”

#### **Окуп, жаттап алалы (4 саат)**

Мектебим, *А.Маделиев*

Кандай баага ким жолдош? *Э.Тазобеков*  
Тыйын чычкандын ыры, *А.Кыдыров*  
Жоголгон улактар, *А.Рыскулов*  
Кирпи, *И.Токтогулов*  
**Бир шиңгил аңгемелер (8 саат)**  
Чоң атанын зоопаркы, *С.Рысбаев*  
Суу акылдуу, *Т.Сыдыкбеков*  
Баланын канаты, *С.Рысбаев*  
Ууру, *Р.Акдемир*  
Белек, *С.Рысбаев*  
Ак көпөлөктөр кайда учту? *А.Мамбетисаев*  
“Мейлибай”, *Б.Абдухамидова*  
Шорпо, *Р.Акдемир*  
**Сөз үйрөнүп алалы (3 саат)**  
Табышмактуу төрт жандык, *Т.Самудинов*  
Ойлонгула, тапкыла, *Т.Самудинов*  
Бир сөздөгү үч сөз, *Т.Самудинов*  
**Тап, тап, табышмак (2 саат)**  
**Жаңылмач айтып, тил жатыктыралы (2 саат)**  
Жаңылмачтар, *А.Муратов*  
**Улуттук оюндар (3 саат)**  
Бат айтуу  
Бүркүттүн тумшугу  
Жоолук таштамай.

## 2-класс

### Жумасына 1 сааттан, жыл бою 34 саат

**Мекеним, элим – ыйыгым (1 саат)**  
Мекеним, *Т.Үмөталиев*  
**Ак эмгектин наны таттуу (2 саат)**  
Торгой менен дыйкан, *«Байчечекей»*  
Эмгекчил кумурска аз жейт, *С.Рысбаев*  
**Ата-энем – менин бактым (3 саат)**  
Актап бүтө элекмин, *И.Токтогулов*  
Асан жана энеси, *Р.Акдемир*  
Ар ким сүйөт баласын, *Элдик ыр*  
**Билим кени – мектебим (2 саат)**  
Мугалим, *С.Рысбаев*  
Китепти сүй, *А.Осмонов*  
Компьютер, *Ы.Кадыров*  
Интернет, *Ы.Кадыров*  
**Келгиле, күлөлү (2 саат)**  
Пилдин сүтү, *Ү.Асаналиев*  
Бал жейли, *Ү.Асаналиев*  
Баары бир түшөт элем да., *«Байчечекейден»*  
Беш мүнөт, *З.Пасаңова*  
Алар мени тааныбайт да, *З.Пасаңова*  
Акылдуу пил, *З.Пасаңова*

«Экөө болчу», *С.Рысбаев*

**Табият жана мен (5 саат)**

Чүй жергеси жайында, *Ж.Абдыкалыков*

Баарыңарга тапшырма, *Т.Сыдыкбеков*

Жаныбарбы, чөппү? *Т.Самудинов*

Чымчык, *Л.Н.Толстой*

Ким күчтүү? *Элдик ыр*

Акбардын дарагы, *С.Рысбаев*

**Эне тилим – эне сүтүм (2 саат)**

Эне тилим – сыймыгым, *Ш.Бейшеналиев*

Эне тил, *Б.Асаналиев*

**Кыргыз акын-жазуучулары – балдарга (5 саат)**

Алиппе – табышмак, *Т.Самудинов*

Уюкка тийбе! *Т.Сыдыкбеков*

Эки метр Эсенкул, *А.Осмонов*

Апама айтам, *Ш.Садыбакасов*

Жылуу сөз, *Б. Абдухамидова*

**Элдик калптардан (2 саат)**

Кашка кулун

Ат жонуна бышкан коон

**Жомоктор дүйнөсүндө (5 саат)**

Өнөрлүү өлбөйт, *Кыргыз эл жомогу*

Акылдуу бала, *Кыргыз эл жомогу*

Таштанды ит, *К.Тыныстанов*

Укмуштуу жумуртка, *А.Кыдыров*

Үпүп менен Күкүк, *Кыргыз эл жомогу*

**Дүйнөлүк адабияттан – балдарга (4 саат)**

Кызыл шапкечен, *Ш.Перро*

Эки жолдош, *Л.Н.Толстой*

Калпычы, *Л.Н.Толстой*

Айлакер тыйын чычкан, *Г.Снегирев*

**Өз алдынча окуу үчүн тексттер**

Ар кимге жан таттуу, *Т.Сыдыкбеков*

Алтын күз, «*Кырчын*»

Мектепте балдар тартиби, *К.Тыныстанов*

«Адептен» эмне үйрөндүм, *Ы.Кадыров*

Арстан менен коен, *Кыргыз эл жомогу*

Жөжөлөр, *А.Токтомушев*

**3-класс**

**Жумасына 1 сааттан, жыл бою 34 саат**

**Мекеним – Кыргызстан (2 саат)**

Мекен деген эмне? *Ы.Кадыров*

Ала-Тоонун балдарыбыз, *Б.Асаналиев*

Менин кичи мекеним, *С.Рысбаев*

**Эмгек эрезеге жеткирет (2 саат)**

Насыят, *Т.Сатылганов*

Таранчы менен түлкү, *Кыргыз эл жомогу*

Буудай талаасы, *С.Жусуев*

**Жаратылышты коргойлу (2 саат)**

Адам жана гүл, *С.Рысбаев*

Аккан суу, *Б.Алыкулов*

Жаныбарлар дүйнөсү, *Т.Самудинов*

**Кыргыз акын-жазуучулары – балдарга (7 саат)**

Күн, суу, шамал жан башкалар жөнүндө, *А.Мисиров*

Ат сыйлаган жөө баспайт, *А.Рыскулов*

Айбанаттар паркында, *Б.Асаналиев*

Сүттөн эмне жасалат, *Э.Ибраев*

Менин боз торгоюм, *С.Байгазиев*

Жан телефон, *Ы.Кадыров*

Табышмакчы Чынара, *Ш.Бейшеналиев*

**Ата-энем – ардагым (2 саат)**

Апам жана бөбөктөр, *С.Казыбаев*

Ата-энеге миң алкыш аз, «Кырчын»

Апа, *Б.Асаналиев*

Эне, *М.Каримов*

**Жашыл кымкап жаз келди (2 саат)**

Үрөн сепкендеги айтым, *Нурмолдо*

Жоогазын, *Б.Абдухамидова*

Жамгыр, *С.Эралиев*

**Эне тилим – эне сүтүм (2 саат)**

Эне тилим – өз тилим, *Т.Арыков*

Бешик ыры, *С.Рысбаев*

Үйрөнөм, *А.Рыскулов*

Сөз кадыры, *Ж.Садыков*

**Ойлонгула, тапкыла (1 саат)**

Метограммалар, *Н.Бостонбаева*

Сөз оюн, «Алты кан», *А.Акматбеков*

**Бабалардан калган сөз (3 саат)**

Манас

Семетей

Сейтек

**Жомоктор дүйнөсүндө (4 саат)**

Алтын оймук, *С.Жусуев*

Улак менен кумурска, *Д.Сулайманов*

Достук жана кастык, *Б.Асаналиев*

Карышкыр менен карга, *Б.Абдухамидова*

**Дүйнөлүк балдар адабиятынан (8 саат)**

Кар ханышасы (үзүндү), *Г.Х.Андерсен*

Барон Мюнхгаузендин кечтери, *Рудольф Эрих Распе*

Жандуу калпак, *Н.Носов*

Карышкыр менен жети улак, *Орус эл жомогу*

**Өз алдынча окуу үчүн**

Бөдөнөнүн түлкүнү алдаганы, *Тоголок Молдо*

Бир шингил жүзүм, *М.Гапаров*

Терегим, *М.Каримов*

Эки дос, *Д.Сулайманов*

Балапандар, *Б.Абдухамидова*  
Акылдуу кыз, *Украин эл жомогу*  
Март менен сараң, *Ногой эл жомогу*  
Карышкыр менен бугу, *Эстон эл жомогу*  
Айбандардын падышасы жана адам, *Тажик эл жомогу*  
Бакыт, Акыл жана Байлык, *Карачай эл жомогу*

#### 4-класс

### Жумасына 1 сааттан, жыл бою 34 саат

#### **Ала-Тоо – ата конушум (2 саат)**

Эли сонун кыргыздын, *К.Акиев*

Кыргыз жери, *Т.Байзаков*

#### **Эне тилим – байлыгым (3 саат)**

Касиеттүү эне тил, *Т.Самудинов*

Сөздүк ыр, *Ы.Кадыров*

Шарадалар, *Т.Самудинов*

#### **Кыргыз акын-жазуучулары балдарга (6 саат)**

Мүйүзүнөн айрылган сүзөнөөк, *Ш.Бейшеналиев*

Акылсыз музоо, *К.Акматов*

Жаңылуу, *А.Карасартов*

Күч жөнүндө жомок, *Д.Сулайманов*

Акыркы марал, *С.Рысбаев*

Акылдуу бала күнөөлүү *Б.Абдухамидова*

#### **Ыр дүйнөсү (2 саат)**

Көкбөрү, *С.Жусуев*

Байкагыла, байкелер, *Б.Сарногоев*

Балбан, *Т.Үмөталиев*

#### **Фантастика (2 саат)**

Телефон «КИУ–2», *К.Керимбаев*

#### **Бабалардан накыл кеп (3 саат)**

Манастын бала чагы (үзүндү), *А.Жакыпбеков*

Ж.Баласагындын накыл кептеринен

#### **Жомоктор дүйнөсүндө (4 саат)**

Абышка-кемпирдин көмөчү, *Тоголок Молдо*

Көк карчыга, *Кыргыз эл жомогу*

Аккөнүл менен Каракөнүл, *Кыргыз эл жомогу*

Бала менен сыйкырчы, *Кыргыз эл жомогу*

#### **Уламыштар (2 саат)**

Умай эне

Токтогул ырчынын баласы

Чатыр-Көл

Бурана

#### **Дүйнөлүк адабияттан (10 саат)**

Арстан менен кандек, *Л.Н.Толстой*

Винни пух, *Алан Александр Милн*

Пилдин баласы, *Джозеф Редьярд Киплинг*

Бадыраң, *Н.Носов*

Кичинекей ак үй, *Б.С.Житков*

#### **Өз алдынча окуу үчүн**

Колянын жайлоодогу күндөрү, *А.Муратов*

Жатып ичер жай, *Б.Абдухамидова*

Убадага бек жигит, *Кыргыз эл жомогу*

### **Текст менен иштөө боюнча окуучулар ээ болуучу негизги компетенттүүлүктөр:**

- даяр текстти окуу, көркөм, шар жана сезимдүү окууга тил жатыктыруу;
- тексттин мазмунун түшүнүү;
- тексттен алып сөздөрдү, сүйлөмдөрдү талдоо;
- тексттерди ролдошуп окуу;
- тексттен түшүнбөгөн сөздөрдүн маанисин талдоо;
- тексттин мазмунун мугалимдин берген суроолоруна жараша үстүртөн, кыскача же ар кайсы жеринен айтып берүү;
- айрым грамматикалык формалар катышкан сөздөрдү мугалимдин талабына жараша талдоо;
- тексттин тарбиялык маанисин ачуу; баа берүү;
- тексттеги каармандардын кылык-жоруктарын мүнөздөө;
- үзүндүлөрдү образдуу, көрктүү окуу;
- өтүлгөн грамматикалык материалдын мүнөзүнө жараша текст боюнча кошумча жумуштарды аткаруу үчүн үйгө тапшырма берүү – ыр жаттоо, ж.б.

## **МАТЕМАТИКА**

### **Киришүү**

Математика илими турмушка кеңири тараган илимдердин бири: кайсы тармакты албайлы (соода-сатык, курулуш, өнөр-жай ж.б.) аны математикасыз аны элестетүү кыйын. Жаңы экономикалык жагдайда анын мааниси мындан да көтөрүлөт. Ошондой эле, математика жана математикалык методдор ар кандай илимдерге сиңирилип, илимдин математикалашкан жаңы тармактары пайда болууда (мисалы, математикалык лингвистика ж.б.).

Андыктан, азыркы учурда балдардын жана жаштардын математикалык даярдыгына коюлган талаптар күндөн-күнгө өсүүдө. Буга байланыштуу математиканы окутуу эмес математикалык билим берүү (математическое образование) жөнүндө кеп кылуу ылайыктуу.

Билим берүүнүн негизги функциясы инсанды калыптандыруу; анын ар кайсы тарабын жана сапаттарын өнүктүрүү. Ошондуктан, башталгыч математикалык билим берүү татаал, 3 жактуу процесс-математиканы окутуу, тарбиялоо жана өнүктүрүү деп кароо туура болот. Бул 3 процесстин негизгиси – окутуу. Ал түздөн түз инсандын тажрыйбасын (билимин, билгичтиктерин, көндүмдөрүн) камсыз кылат.

Ал эми, тарбиялоо жана өнүктүрүү кыйыр түрдө, окутуу аркылуу ишке ашат. Мындан окутуу процессинин функциялары көп кырдуу болуп, **башталгыч математика предметинин** мүнөзүн аныктайт. Анын мазмуну математика илиминин мазмунун терең педагогикалык (дидактикалык) жактан иштеп чыгуу аркылуу тандалып, жасалма конструкцияны, **илимдин дидактикалык моделин** түзөт.

Андыктан, башталгыч математикалык билим берүү процесси татаал система катарында каралып, төмөнкү компоненттерди камтыйт:

- математикалык билим берүүнүн максаттары;
- математикалык билим берүүнүн мазмуну;
- математикалык билим берүүдө колдонулуучу методдор;
- математикалык билим берүүнүн каражаттары;

- математикалык билим берүүнүн уюштуруу формалары.

Аталган компоненттерди аныктоодо кенже окуучулардын жаш өзгөчөлүктөрүн жана башталгыч мектептин билим берүүдөгү ордун эске алуу менен бирге эл аралык стандартты сактоо зарыл.

Адамдын жалпы орто билим алуусуна, асыресе билимдүү, толук кандуу инсан болуусуна керектүү алгачкы фундамент башталгыч мектепте түптөлө тургандыктан, баштапкы математика орто мектептин математика курсунун курамдык бөлүгүн түзөт. Демек, окуучунун мектептен кийин да өзүнүн математикалык билимин улантуусун камсыз кылуу керек. Ал эми тарбия жана өнүгүү жагынан алсак, башталгыч мектеп өзгөчө зор мааниге ээ. Анткени, психологдордун маалыматтары боюнча баланын таанып билүүчүлүк, окуп билим алуучулук ишмердүүлүгү (эмгектенүүсү), кулк-мүнөзү башталгыч класстарда калыптандырылат. Демек, башталгыч мектеп бир жагынан алып караганда орто мектептин эң маанилүү бөлүгү, экинчи жагынан – ал инсандык сапаттарынын калыптанышына эң күчтүү таасир этүүчү өзүнчө структура болуп эсептелет. Айтылгандарды эске алып, математиканын баштапкы курсун долбоорлоодо төмөнкү принциптерди жетекчиликке алууга туура келет:

- илимийлүүлүк;
- балдарды улуттук баалуулуктарды, ошону менен бирге жалпы адамзаттык баалуулуктарды кабыл алууга багыттоо;
- окуучуларды өз алдынча таанып - билүү иш-аракетин калыптандырууга багыттоо;
- окуучулардын улуттук жана жаш өзгөчөлүктөрүн, ошондой эле аларды курчаган чөйрөсүн эске алуу менен математикалык материалдардын аларга жеткиликтүү болуусун камсыз кылуу;
- азыркы жаңы методикалык жетишкендиктерге таянуу.

Бул принциптер математикалык билим берүүнүн компоненттерин аныктоодо тигил же бул деңгээлде эске алынат.

### **МАТЕМАТИКАЛЫК БИЛИМ БЕРҮҮНҮН МАКСАТТАРЫ**

Математикалык билим берүүнүн максаттары негизинен төмөнкү 4 пунктта жалпыланып берилет:

- орто мектептин кийинки звенолорунда билим алууну улантууга даярдык боло тургандай кылып кенже окуучулардын математикалык билим, билгичтик жана көндүмдөрүн калыптандыруу;
- окуучулардын инсандык сапаттарын (тактык, тыкандык, тырышчаактык сыяктуу) тарбиялоо;
- окуучулардын психикасынын функционалдык касиеттерин (көңүл буруу, кабыл алуу, эске тутуу, ой жүгүртүү, ооз эки жана жазуу кеби, психомоторика сыяктуу) өнүктүрүү;
- окуучулардын окуп-үйрөнүү ишмердүүлүктөрүн (пландаштыруу, ал боюнча тиешелүү ыкма аракеттерди аткаруу, өзүн өзү текшерүү, тыянак чыгаруу сыяктуу) калыптандыруу.

### **МАТЕМАТИКАЛЫК БИЛИМДИН МАЗМУНУ**

Башталгыч мектепте математика илиминин материалдары интенсивдүү түрдө интеграциялоо жолу менен кыскартылып берилет. Бирок, ошондо да илимийлүүлүктү сактоо зарылчылыгы келип чыгат. Ал үчүн негизги математикалык түшүнүктөрдү киргизүү жалпы теориялардын негизинде ишке ашырылып, окуу материалдарынын удаалаштыгы, логикалык байланыштары камсыз кылынат.

Башталгыч математикалык билим берүүнүн каралып жаткан системасында сан

жөнүндө түшүнүктөр, арифметикалык амалдар көптүктөр теориясынын негизинде, бирок спецификалык терминологиясыз берилет. Мында, традициялык системалардан айырмаланып, аталган түшүнүктөр башкача, методикалык жактан терең иштелген түрдө сунуш этилет. Алсак,

1-класста сан жана сан катары жөнүндө түшүнүктөр толук калыптангандан кийин гана амал түшүнүгү киргизилет (М. И. Моронун системасында сан, амал, маселе түшүнүктөрү бир маалда каралып, көптөгөн методикалык кыйынчылыкты туудураары белгилүү).

Жалпысынан алганда, башалгыч математика төмөнкү багыттарды өз ичине камтыйт:

### **1. Сандар жана эсептөөлөр.**

Натуралдык сан. Арифметикалык амалдар жана алардын касиеттери.

Сан жана тамга туюнтмалары. Үлүштөр.

### **2. Геометриялык фигуралар жана чоңдуктар.**

Чекит, сызык, кесинди, көп бурчтук, айлана, тегерек, чоңдуктар. Геометриялык чоңдуктар. Узундук, аянт.

Аталган багыттар төмөнкү математикалык материалдарды камтышат:

- миллион ичиндеги натуралдык сандарды окуу жана жазуу;
- сандарды салыштыруу:  $=$ ,  $>$ ,  $<$  белгилери жана сан катарынын касиеттери;
- натуралдык сандар менен жүргүзүлүүчү арифметикалык амалдар, алардын белгилери (+, -, ·, :), амалдардын касиеттери;
- текстүү жөнөкөй жана курама арифметикалык маселелер;
- сан туюнтмалары; кашаа, сан туюнтмаларындагы амалдарды аткаруу тартиби;
- тамгалуу жөнөкөй туюнтмалар, алардын маанилери; жөнөкөй теңдемелер;
- жөнөкөй чоңдуктар: узундук, аянт, масса, убакыт, ылдамдык, нарк; чоңдуктарды өлчөөнүн бирдиктери жана алардын байланыштары;
- геометриялык пропедевдика: геометриялык фигуралар (чекит, сызык, түз сызык, кесинди, сынык сызык, үч бурчтук, тик бурчтук квадрат, төрт бурчтук, айлана, тегерек) айлана-чөйрөдөгү геометриялык фигураларды элестеткен нерселер, алардын өз ара жайланышуусу геометриялык фигураларды чийүү, ченөө.

Математикалык материал класстар боюнча окуучулардын жаш өзгөчөлүгүнө жараша бөлүштүрүлөт.

**1-класста 1ден 20га чейинки сандарды** катары менен атоо, аларды окуу жана жазуу менен чектелет, бирок кийинки 2-класста каралуучу 20дан 100ге чейинки сандарды номерлөөнү өздөштүрүү боюнча кээ бир даярдык жүргүзүлөт. 3-класста миңдиктерди окуу жана жазуу, 4-класста болсо миллион ичиндеги сандарды окууну жана жазууну үйрөнүшөт.

**Кошуу жана кемитүү амалдары менен тааныштыруу-1-класста, көбөйтүү жана бөлүү амалдары менен тааныштыруу-2-класста жүргүзүлөт. Адегенде окуучулар эки санды кошуу жана кемитүү жөнүндө жалпы түшүнүк алышат да, андан кийин кошуунун жана кемитүүнүн таблицалык учурларын (жадыбалдарды) систематикалык түрдө үйрөнө башташат.**

1- класста ар кандай бир орундуу санга 0, 1, 2, 3, 4 сандарын кошуу учурлары гана каралат. Ал эми 5, 6, 7, 8, 9, сандарын кошуу 2-класста окуп үйрөнүлөт. Башкача айтканда, кошуунун жадыбалын үйрөнүү 2 жылга бөлүштүрүлгөн. Көбөйтүүнүн жадыбалын үйрөнүү дал ушундай 2 жылга созулган-2-класста (1ге, 2ге,

3кө 4кө, көбөйтүү) башталып, 3-класста (5ке, 6га, 7ге, 8ге, 9га көбөйтүү) аякталат. Эсептөө ыкмаларын ( мисалы, бөлүк-бөлүк же сызгыч менен кошуу жана кемитүү, тик бурчтуу таблицалар боюнча көбөйтүү жана бөлүү сыяктуу) өздөштүрүү жана аны пайдалануу окуучулардын амалдарды оозеки жана жазуу жүзүндө аткаруунун көндүмдөрүн бекем калыптандырууга жардам берет. Ушул максатта көрсөтмөлүү жана практикалык жактан маанилүү болгон мисалдарда арифметикалык амалдардын касиеттери менен (орун алмаштыруу, топтоштуруу жана бөлүштүрүү ) окуучуларды тааныштыруу максатка ылайык.

Окутуунун алгачкы этабында, 1-класста кошуунун касиеттери, 2-класста көбөйтүүнүн касиеттери балдарга жеткиликтүү болгон формулировкада колдонулат: сандарды **ар кандай тартипте кошууга (көбөйтүүгө)** болот. 1-3-класстарда бул касиеттердин аттары жана формулировкасы айтылбастан пайдаланылат. 4-класста амалдардын касиеттери жөнүндө окуучулардын билимдери тереңдетилет жана системалаштырылат: касиеттердин **аталыштары** – орун алмаштыруу, топтоштуруу, бөлүштүрүү, алардын **формулировкалары** берилет жана тамгалардын жардамы менен жазылып жалпыланат.

**Кошуу жана кемитүүнү жазуу жүзүндө аткаруу ыкмалары менен таанышыруу 2-класстан башталат.** Алар эки орундуу сандарды кошуу жана кемитүүдө көрсөтүлөт. 3-класста ушул ыкмалар 3 жана 4 орундуу, ал эми 4-класста – миллион ичиндеги сандар үчүн каралат.

**Көбөйтүү жана бөлүүнү жазуу жүзүндө аткаруу ыкмалары 3-класста киргизилет.**

Сандарды үйрөтүү кезинде окуучуларды **кээ бир чоңдуктар** жана алардын **чен бирдиктери** менен тааныштыруу жүргүзүлөт. Эң кеңири колдонулуучу **чоңдук-узундук**. Ал 1-класстан баштап каралат. Окуучулар кесиндилердин узундуктарын атайы даярдалган көрсөтмө каражаттардын (түстүү таякчалар, сызгычтар) жардамы менен ченөөгө үйрөнүшөт.

**Фигуранын аянты** жөнүндө алгачкы элестер 2-класста калыптана баштайт. Бул иш **көбөйтүү** жадыбалын үйрөнүү менен катар башталып, 3-класста аякталат. 2-класста окуучулар ар кандай практикалык көнүгүүлөрдү аткаруунун негизинде керектүү болгон элестерди алуу менен бирге фигуралардын аянттарын табуу боюнча алгачкы тажрыйбага ээ болушат (торчолорду эсептөө). Акырында тик бурчтуктун аянтын табуу эрежеси берилет.

4-класста окуучулар **бир калыптагы түз сызыктуу кыймылдын ылдамдыгы** жана **анын бирдиктери** менен таанышышат. Ошону менен бирге кыймылга карата берилген маселелердин негизги түрлөрүн чыгарууга үйрөнүшөт (мисалы, белгилүү ылдамдык жана убакыт боюнча басып өткөн жолду табуу).

**Салмак жана анын бирдиги** - килограмм жөнүндөгү алгачкы түшүнүктү окуучулар 2-класста алышат. (Башталгыч класста масса дебестен, салмак деген терминди колдонууну туура таптык, анткени ал окуучулар үчүн түшүнүктүү жана жеткиликтүү болору байкалды. Ал эми масса менен салмактын айырмасын физиканы окуй баштаганда тактаса болот) Грамм жана анын килограмм менен болгон байланышы (1кг-1000 г) 3-класста каралат.

1-класстан баштап тексттүү арифметикалык маселелерге айрыкча көңүл бурулат, анткени алар көпчүлүк математикалык түшүнүктөрдү калыптандыруу-нун маанилүү каражаттарынын бири болуп эсептелет. Тигил же бул арифмети-калык амалды тандап алуу маселенин шартын анализдөөнүн негизинде жүргүзү-лөт.

1-класста кошуу жана кемитүүгө карата тексттүү маселелер амалдарды

киргизүүдөн мурда эле реалдуу буюмдар же алардын сүрөттөлүшү менен практикалык иш-аракеттерди аткарууга таянып каралат (көптүктөрдү бириктирүү же толуктоо). Жообу буюмдарды (же алардын сүрөттөлүшүн) саноо аркылуу табылат.

$+$ ,  $-$ ,  $=$  белгилери киргизилгенден баштап гана маселенин чыгарылышын жазуу барабардык түрүндө берилет.

Мында жөнөкөй арифметикалык маселелер каралып, татаал эмес курама маселелерди чыгарууга даярдык жүргүзүлөт.

**Курама маселелер 2-класста киргизилет.** Ал эми 3-жана 4-класстарда каралуучу маселелердин татаалдыгы акырындык менен жогорулай баштайт.

Окуучулар маселени чыгарууда төмөнкүлөрдү өз алдынча аткарууга тийиш: маселенин текстин окуп, анын шартын жана суроосун түшүнүү жана белгисиз чоңдуктарды бөлүп алуу; маселенин шартын кыскача жазуу; сүрөт же чийменин жардамы менен иллюстрациялоо; чыгаруу планын белгилеп, керектүү амалдарды туура тандап алуу; эсептөөлөрдү аткарып, чыга-рылышын текшерүү жана жообун жазуу.

Программа кээ бир маанилүү жалпылоолорду калыптандырууну көздөйт.

Буга тамга символикасын өз учурунда пайдалануу жардам берет. Окуучулар жөнөкөй теңдемелерди чыгарууга акырындык менен даярданышат. Иш  $\square + 4 = 7$  түрүндөгү мисалды тандоо жолу менен чыгаруудан башталат. 3-класста окуучулар  $x+3$ ,  $8-a$ ,  $k \cdot 2$ ,  $s:4$  түрүндөгү жөнөкөй туюнтмалардын маанилерин табууну үйрөнүшөт. Барабардык, барабарсыздык түшүнүктөрү каралгандан кийин теңдеме, анын тамыры сыяктуу түшүнүктөр киргизилет.

**Геометриялык материал 1-класстан башталат** да, окуучулардын форма түшүнүгүн калыптандырууга багытталат. Ошону менен бирге аларда практикалык ыкмалар жана жөнөкөй графикалык көндүмдөр калыптана баштайт (геометриялык фигураларды таанып билүү, ченей билүү ж.б.у.с.)

### **Математикалык билим берүүдө колдонулуучу методдор**

Окутунун методдору-бул окуучулардын билимдерге, билгичтиктерге, көндүмдөргө ээ болууларына алардын тарбияланып, өсүп-өнүгүүлөрүн камсыз кылууга багытталган мугалим менен окуучулардын өз ара байланышкан ишмердүүлүктөрүнүн иретке салынган ыкмалары. Адатта, мугалим гана активдүү болуп, анын айтып көрсөткөндөрү, ошого байланыштуу түшүндүрүү методу негизги орунду ээлеп келген. Окуучуларга угуу жана кайра айтып берүү аракети гана ыйгарылган. Мындай жагдай азыркы талаптарга жооп бербейт, биздин жогоруда белгиленген принциптерибизге да туура келбеси көрүнүп турат.

Чындыгында, эң негизги талап-окуучулар менен мугалимдин ортосунда биргелешкен кызматташтык орун алышы. Сабак биринчи иретте окуучунун аракеттенүү процесси болууга тийиш. Ага өз алдынча иштөөгө, ой жүгүртүүгө убакыт да, мүмкүнчүлүк да берүү ылайык. Мында мугалимге жетектөөчү жана уюштуруучу иштери гана ыйгарылган жакшы. Сабактын негизги бөлүгүн окуучунун китеп менен иштөөсүнө багыттап, ал китептеги сүрөттөрдү, белгилерди, алардын ичинде камтылган математикалык материалдарды, тапшырмаларды түшүнүп, үйрөнө алгандай жагдайды түзүү максатка ылайык. Ошону менен бирге **бардык окуучулар кур дегенде үлгү боюнча өз алдынча иштерди аткарууга үйрөнүүлөрү тийиш.** (Үлгү боюнча өз алдынча иштерди аткарууда – окуучу үлгүгө карап, ошого окшош болгон тапшырманы гана аткарат, бирок үлгү боюнча иштей албаган балдар да аз эмес). Үлгү боюнча иштөөдө окуучулар ишти түшүндүрүп (комментариялап) аткаруулары зарыл. Түшүндүрүп аткаруу өзгөчө оозеки жана жазуу жүзүндөгү

эсептөө ыкмаларын калыптандырууда, маселени чыгарууну үйрөнүүдө пайдаланылганы жакшы. **Деңгээли бийигирээк иштерге өзгөртүп түзүү (вариативдик) өз алдынча иштер кирет.** Мында окуучуга алган билимдерин бир аз өзгөртүлгөн шарттарда же башкачараак жагдайларда пайдалануу талабы коюлат. Бул сыяктуу иштер кээ бир окуучулар үчүн оор, кээ бирөөлөрү үчүн дегеле жеткиликтүү эмес болушу мүмкүн. Мугалим аларга жекече мамиле жасап, талкуулоо аркылуу аларды аткаруунун үлгүсүн көрсөтүп иш жүргүзөт. Акырында, **эвристикалык жана чыгармачылык өз алдынча иштер да орун алышы керек.** Алар кандайдыр бир эсептөөнүн жаңы ыкмасын же жаңы теманы киргизүүдө сунуш кылынат. Ушу сыяктуу иштерди аткарып кеткендердин саны адатта көп болбойт (бир класстан 2-3 окуучу чыгышы мүмкүн). Ошентсе да аларды сунуш кылыш керек, анткени алар калган балдардын оюн козгоп, проблемалык жагдай түзүп, жаңы билимди алууга даярдайт. Тигил же бул математикалык материалды сунуш кылууда же кандайдыр бир көндүмдү калыптандырууда оюн жагдайын түзүп, же оюн түрүндөгү көнүгүүлөрдү берүү жакшы. Бирок мында да балдардын жаш өзгөчөлүктөрүн эске алуу туура болот. Мисалы, 1-класста берилген оюндар 4-класска ылайыксыз (тажрыйбада ушундай жагдай кезикпей койбойт, мисалы, мугалим өзү өздөштүрүп алган бир эле оюнду класстан класска өтүп пайдалана берет).

Жыйынтыктап айтканда, математиканы окутууда колдонулуучу методдор баланын өз алдынча ишмердүүлүгүн калыптандырууга багытталуусу тийиш.

### **МАТЕМАТИКАЛЫК БИЛИМ БЕРҮҮНҮН КАРАЖАТТАРЫ**

Математика боюнча окуу китептер – математикалык билим берүүнүн эң негизги каражаты. Ал билим берүүнүн үч функциясын тең чагылдырып, жогоруда белгиленген принциптерге таянуусу зарыл. Атап айтканда, математикалык материалдарды сунуш кылууда, аларды конкреттештирип тиешелүү тапшырмаларды берүүдө, илимийлүүлүк принцибин сактоо менен бирге окуучулардын өз алдынча ишмердүүлүгүн калыптандырууга багыттоо жана балдардын жаш өзгөчөлүгүн эске алып, жеткиликтүүлүктү камсыз кылуу керек. Андыктан, «китеп окуучу үчүн» деген талапты коюу ылайыктуу. Ал үчүн жаңы теманы киргизүүдө аны окуучулардын мурдагы билгендери менен байланышырып сунуш кылууга болот. Алсак, 5ти кошуунун жадыбалын киргизүү ага чейинки сандарды кошуу жадыбалдарын киргизүү сыяктуу жүргүзүлөт. Демек, китепте ушул жагдай чагылдырылат да, балдар жаңы жадыбалды өз алдынча, мурдагыларга таянып кабыл ала алышат. Мында алар салыштыруу, аналогия түзүү, корутундулоо сыяктуу ой жүгүртүүнүн ыкмаларын пайдаланышат. Дагы бир мисал: үч орундуу сандарды кошуу-кемитүү мурда өтүлгөн эки орундуу сандар менен болгон тиешелүү амалдарга негизделет. Мында да окуучулар мурдагы билимдерге таянып эреже чыгарууга мүмкүнчүлүк алышат. Мындай жагдайды башталгыч математиканын бардык материалдары боюнча аныктаса болот. 1-класстын китебинин мүнөзү өзгөчө болушу ыктымал. Ал китеп менен жумушчу дептердин бири-бирине сиңирилген синтези түрүндө болуп, математикалык материалдар, окуучуларга берилүүчү тапшырмалар жана аларды аткаруу бир эле китепте берилиши мүмкүн. Башкача айтканда, окуучу китептен математикалык фактылар менен таанышып, ошол эле китептин бетине ар кандай тапшырмаларды аткарып, тиешелүү билим, көнүгүү жана ыктарга ээ болот (ушул сыяктуу куралды китеп-дептер деп атоо туура, анткени, ал китеп эле эмес, дептердин да ролун аткарат). Китеп - дептер мектепке жаңы келген окуучулар үчүн эң ылайык, анткени алардын өз алдынча аракеттенүүсүн уюштурууга жакшы шарт түзүп, кызыгуусун арттырып, китеп менен иштөөгө үйрөтөт.

Китептен тышкаркы башталгыч билим берүүдө ар кандай дидактикалык материалдар (тапшырма жазылган карточкалар), доскага чийилген чиймелер (геометриялык фигуралар, диаграммалар, схемалар), демонстрациялык материалдар (оюнчуктар, моделдер, геометриялык фигуралар), демонстрациялык доска, экрандык каражаттар (диафильмдер, кинофильмдер, слайддар), окуучуларга таратылып берилүүчү каражаттар (геометриялык фигуралар, тегерекчелер, таякчалар, оюнчуктар) кеңири колдонулат.

## **МАТЕМАТИКАЛЫК БИЛИМ БЕРҮҮНҮН УЮШТУРУУ ФОРМАЛАРЫ**

Математикалык билим берүүнүн, уюштуруунун негизги формасы катарында сабак эсептелинет. Мындан тышкары экскурсияларды, практикалык иштерди өткөрүүгө болот: мисалы, айлана-чөйрөдөгү нерселердин формаларын байкоодо, ченөө иштерин жүргүзүүдө ж.б.у.с.

Сабактын төмөнкү түрлөрү орун алышы мүмкүн: жаңы билим берүү сабагы, окуучулардын билимин, билгичтигин калыптандыруу сабагы, аралаш максаттагы сабак (комбинацияланган), окуучулардын билгичтик жана көндүмдөрүн текшерүүгө багытталган сабак. Сабактын бул түрлөрүнүн баары кандайдыр бир теманы өтүүдө орун алып, өзүнчө системаны, сабактардын блогун түзөт. Ошондуктан, ошол сабактардын ортосунда байланыштар болуп, балдардын билимдерин жана окуп үйрөнүү иш-аракеттерин калыптандырууга багытталат. Ар бир сабакта өз алдынча иштердин түрлөрү ар кандай айкалышып турушу ыктымал. Мисалы, жаңы билим берүү сабагында проблемалык жагдай түзүш үчүн эң мурда эвристикалык аңгеме же чыгармачылык менен өз алдынча изденүү башталат да, алынган билимди пайдаланууну вариативдик иш менен улантып, окуучулардын билгичтиктерин аттырырууга арналган өз алдынча иштерди өткөрүүгө болот. Ал эми кийинки сабакта, тескерисинче, жумушту үлгү боюнча иштетүүдөн баштап (билгичтиктерди жана көндүмдөрдү пайда кылуу) чыгармачылык иш менен бүткөн (алган билим жана билгичтиктерди жаңы шарттарда пайдалануу) жакшы. Математикалык материалдарды класстар боюнча конкреттештирүү 1-класста жумасына 4 сааттан, 2-3-класстарда - 5 сааттан, 4-класста – 6 сааттан деп эсептелип жүргүзүлөт.

### **1-КЛАСС**

**(жумасына – 4 саат, бардыгы-136 саат)**

#### **I. Буюмдардын касиеттери. Геометриялык фигуралар (12саат).**

Буюмдардын берилген тобунан белгилүү касиетке (түскө, өлчөмгө, формага) ээ болгон бир же бир нече буюм бөлүп алуу. «Ар бирөө», «бирөөнөн башкасы», «калгандары» сыяктуу сөздөрдүн, терминдердин мааниси, геометриялык жөнөкөй фигуралар: тегерек, үч бурчтук, квадрат, беш бурчтук жб.

Буюмдардын мейкиндикте жайгашуусу («жогору жагында», «төмөн жагында», «арасында», «оң жагында», «сол жагында»).

Буюмдардын өлчөмдөрүн салыштыруу: («чоң», «кичине», «ошондой узундукта», «узунураак», «кыскараак», «ичкерээк», «жоонураак», «жазыраак», «тарыраак»).

Буюмдардын топторун салыштыруу; «канча болсо ошончо», «көп», «аз».

#### **II. Сан. Чондук (42 саат)**

Одөн 20га чейинки сандардын аталышы жана белгилениши, тиешелүү сан катары. Буюмдарды саноо. Сандарды салыштыруу. «Чоң», «кичине», «барabar» түшүнүктөрү.  $>$ ,  $<$ ,  $=$  белгилери.

Чекит жана сызык. Кесинди жана анын узундугу. Кесиндинин узундугун ченөө. Узундук чен бирдиктери - сантиметр, дециметр. Аралык түшүнүгү.

Ондуктар менен саноо. Ондуктар жана бирдиктер менен саноо.

### **III. КОШУУ ЖАНА КЕМИТҮҮ АМАЛДАРЫ (70 саат)**

Кошуу амалы. «+» белгиси. «Кошулуучулар» жана «сумма» терминдери. Кошуунун касиеттери. Кемитүү амалы. «-» белгиси. Кемүүчү, кемитүүчү, айырма терминдери. Кемитүүнүн касиеттери. «Плюс», «минус» терминдери. Бир орундуу санга 0, 1, 2, 3, 4 сандарын кошуу. Сандан 0, 1, 2, 3, 4 сандарын кемитүү. Кошуунун (кемитүүнүн) жадыбалы түшүнүгү. 1ди, 2ни, 3тү, 4тү кошуунун (кемитүүнүн) жадыбалдары. Берилген сандан бир нече бирдикке чоң (кичине) сан түшүнүгү-1 амалдуу жөнөкөй маселелерди кошуу жана кемитүүнүн жардамы менен чыгаруу.

#### **КАЙТАЛОО (12 саат)**

##### **1-классты бүтүрүүчүлөр ээ боло турган**

##### **негизги билгичтиктер**

- 20га чейинки сандарды окуу жана жазуу;
- бардык бир орундуу сандарга 0, 1, 2, 3, сандарын кошуудан келип чыккан жыйынтыктарды - кошуунун жадыбалдарын жатка билүү;
- 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, цифраларын жана «+», «-», «=», *см*, *дм* белгилерин таанып жана пайдалана билүү;
- кошуу жана кемитүү амалдарынын жардамы менен бир амалдуу маселе чыгаруу;
- кесиндинин узундугун сызгычтын жардамында ченей билүү;
- тегерек, үч бурчук, квадрат, кесинди сыяктуу жөнөкөй геометриялык фигураларды тааный билүү.

#### **2-КЛАСС**

##### **(жумасына – 5 саат, баардыгы – 175 саат)**

##### **I. Бир орундуу сандарды кошуу жадыбалдары (50 саат).**

Кошуунун кемитүү менен болгон байланышы. Бир орундуу сандарды кошуу жадыбалы жана аны кемитүүгө пайдалануу. 2 амалдуу маселе.

Сынык сызык жана анын узундугу. Көп бурчтук жана анын периметрин табуу. Айлана. Тегерек. Айлананын радиусу жана борбору.

##### **II. 100 ичиндеги сандар. Кошуу жана кемитүү (60 саат).**

100 ичиндеги сандарды оозеки жана жазуу жүзүндө номерлөө.

Сандарды салыштыруу.

Сандарды жазуу түрүндө кошуу жана кемитүү. Сан туюнтмасы жана анын мааниси. Кашаалар. Туюнтмалардагы амалдарды аткаруу тартиби. Салмакты ченөө. Салмактын бирдиги: килограмм (*кг*).

Узундукту ченөө. Узундуктун бирдиги: метр (*м*).

Суюктуктун көлөмүн ченөө: литр (*л*). Тик бурч. Тик бурчтук. Квадрат.

##### **III. Көбөйтүү жана бөлүү (55 саат).**

Көбөйтүү. Көбөйтүүнүн белгиси – ( $\cdot$ ). Көбөйтүүнүн касиеттери. «Көбөйтүндү», «көбөйтүүчүлөр» терминдери.

Бөлүү. Бөлүүнүн белгиси – ( $:$ ). Бөлүүнүн касиеттери. «Тийинди», «бөлүнүүчү», «бөлүүчү» терминдери. Көбөйтүү менен бөлүүнүн байланышы. Сандарды 2, 3, 4 көбөйтүү жана бөлүүнүн жадыбалдары. Сандын жарымын, үчтөн бир жана төрттөн бир бөлүгүн табуу. Жөнөкөй маселелерди көбөйтүү жана бөлүүнүн жардамы менен чыгаруу. 1-2 амалдуу (анын ичинде мынчага көп, мынчага аз түшүнүктөрүн камтыган) маселелерди кошуу кемитүү, көбөйтүү, бөлүүнүн жардамы менен жана туюнтма жазып чыгаруу.

#### **КАЙТАЛОО (10 саат)**

##### **2-классты бүтүрүүчүлөр ээ боло турган негизги билгичтиктер**

- Кошуунун жадыбалдарын жатка билүү;
- 2, 3, 4 кө көбөйтүүнүн жадыбалдарын жатка билүү;
- кошуу, кемитүү амалынын оозеки аткаруу ыкмаларын (бөлүк-бөлүк менен кошуу, тегерек санга толуктоо ыкмасы ж.б.у.с.) пайдалана билүү;
- 100кө чейинки сандарды окуу, жазуу жана салыштыруу;
- жөнөкөй туюнтмаларды окуу жана жазуу (сумма, айырма, көбөйтүндү, тийинди);
- кошуу, кемитүү, көбөйтүү жана бөлүүгө 1-2 амалдарды талап кылган жана «мынчага чоң», «мынчага кичине» катыштарды өз ичине камтыган тексттүү арифметикалык маселелерди чыгаруу;
- кесиндини, квадратты, тик бурчтукту чакмак сызыктуу баракка чийүү;
- көбөйтүү( $\cdot$ ), бөлүү ( $:$ ), *м*, *кг*, кашаа ( $()$ ) белгилерин пайдалана билүү;

### 3-КЛАСС

(жумасына-5 саат, бардыгы-175 саат)

#### I. Миңдиктер. Кошуу жана кемитүү. (33 саат).

Миңдиктерди оозеки жана жазуу жүзүндө номерлөө. 3-4 орундуу сандар. Узундукту ченөө. Узундук чен бирдиги-миллиметр (*мм*). Узундук чен бирдиктеринин арасындагы катыштар:  $1м=10дм$ ,  $1м=100см$ ,  $1дм=10 см$ ,  $1см=10мм$ .

Фигураларды тамга менен белгилөө.

Тегерек жана айлана. Диаметр. Сызгыч жана циркуль менен иш жүргүзүү.

3 жана 4 орундуу сандарды оозеки жана жазуу жүзүндө кошуу, кемитүү.

#### II. Көбөйтүү жана бөлүү жадыбалдары (50 саат).

Сандарды 5ке, 6га, 7ге, 8ге, 9га, көбөйтүүнүн жана бөлүүнүн жадыбалдары. Сандын бөлүгүн табуу.

Үч амалдуу маселе.

Фигуралардын аянты. Палетка. Аянттын бирдиктери: квадрат метр (*м*), квадрат дециметр (*дм*), квадрат сантиметр (*см*), квадрат миллиметр (*мм*). Тик бурчтуктардан түзүлгөн фигуранын аянты.

Тамганы камтыган туюнтма. Бир тамгалуу туюнтманын мааниси.

Сандарды салыштыруу. «Бир нече эсе чоңойтууну», «бир нече эсе кичирейтүүнү» өз ичине камтыган маселелер.

Барабардык, барабарсыздык, теңдеме түшүнүктөрү. Жөнөкөй теңдемелерди чыгаруу.

#### III. Көбөйтүү жана бөлүү (87 саат).

10го, 100гө, 1000ге, көбөйтүү. Нөл менен бүткөн сандарды бир орундуу санга көбөйтүү.

Сумманы санга көбөйтүү. 2, 3, 4 орундуу сандарды бир орундуу санга көбөйтүү.

Калдыкты бөлүү. Сандарды 10го, 100гө, 1000ге бөлүү. Сумманы санга бөлүү. 2, 3, 4 орундуу сандарды бир орундуу санга бөлүү.

Узундук жана салмак чен бирдиктери: километр жана грамм. Алардын башка чен бирдиктери менен болгон байланышы:

$1км=1000 м$ ,  $1 кг=1000г$ .

Аттуу сандар жана алар менен болгон амалдар.

Туюнтмадагы амалдарды аткаруунун тартиби.

Эки орундуу санга көбөйтүү жана бөлүү.

Бардык амалдарга карата тексттүү маселелерди чыгаруу.

Теңдеме чыгаруу. Жөнөкөй маселени теңдеме түзүү аркылуу чыгаруу.

**КАЙТАЛОО (5 саат)**  
**3-классты бүтүрүүчүлөр ээ боло турган негизги**  
**билгичтиктер**

- көбөйтүүнүн жадыбалдарын жатка билүү;
- курама туюнтмалардагы амалдардын тартибин билип, мисалдарда пайдалана алуу;
- 3 жана 4 орундуу сандарды окуу, жазуу жана салыштыруу, 10 миңге чейинки сандарды жазуу жүзүндө кошуу жана кемитүү, аларды бир орундуу санга көбөйтүү жана бөлүү;
- «эсе чоң», «эсе кичине» түшүнүктөрүн өз ичине алган тексттүү арифметикалык маселелерди, ошондой эле кошуу, кемитүү, көбөйтүү жана бөлүү амалдарынын жардамы менен курама маселелерди чыгаруу;
- бир сан экинчисинен канча бирдикке чоң же кичине, бир сан экинчисине канча эсе чоң же кичине болорун аныктай билүү;
- тик бурчтуктун (квадраттын) периметрин жана аянтын  $P$  жана  $S$  тамгалары менен белгилеп, маанилерин эсептей билүү;
- чоңдуктардын бирдиктеринин белгилерин пайдалана билүү: мм, см, м, мм, дм, м, км, г, кг, л, мин, сек.
- циркуль менен иштей билүү (айлана сызуу).

**4-КЛАСС**

**(жумасына-6саат, баардыгы-205 саат)**

**I. Сандар жана чоңдуктар (48 саат).**

Миңдиктер жана алар менен болгон арифметикалык амалдар.

Үлүштөр. Сандарды номерлөөнүн ондук системасы. Миллион ичиндеги көп орундуу сандарды оозеки жана жазуу жүзүндө номерлөө. Чоңдуктар жана алар менен болгон амалдар. Узундук жана салмак. Баа, сан жана нарк; бир калыптагы түз сызыктуу кыймылдын ылдамдыгы, өтүлгөн жол жана убакыт чоңдуктарынын арасындагы көз карандылыкка мисалдар. Кыймылга карата маселелерди чыгаруу. Сан огу. Квадрат жана тик бурчтукту берилген жактары боюнча түзүү. Фигуралардын периметрлерин жана аянттарын табууга маселелерди чыгаруу.

**II. Көп орундуу сандарды кошуу жана кемитүү (25 саат).**

Кошуунун орун алмаштыруу жана топтоштуруу касиеттери.

Тамгалардын жардамы менен амалдардын касиеттерин жазуу. Көп орундуу сандарды кошуу жана кемитүү. Кошуу жана кемитүүнү оозеки жана жазуу жүзүндө аткаруунун ыкмалары. Тамга эки жолу катышкан туюнтмалардын маанисин табуу. Татаал туюнтмалардагы амалдардын тартиби. Жөнөкөй теңдемелерди чыгаруу.

**III. Көп орундуу сандарды көбөйтүү (40 саат).** Көбөйтүүнүн орун алмаштыруу жана топтоштуруу касиеттери. Бирге жана нөлгө көбөйтүүнүн касиеттери. Кошууга (кемитүүгө) карата көбөйтүүнүн бөлүштүрүү касиеттери. Көбөйтүүнүн касиеттерин тамгалардын жардамы менен жазуу. 1 миңге жана 10 миңге көбөйтүү. Көп орундуу сандарды бир орундуу, эки орундуу сандарга көбөйтүү. Сандарды көбөйтүүнүн оозеки ыкмалары. Туюнтмалардын сан маанисин табуу. Көбөйтүүчүлөр менен көбөйтүндүнүн арасындагы байланыштар. Жөнөкөй теңдемелерди чыгаруу.

**IV. Көп орундуу сандарды бөлүү (85 саат).**

Сумманы санга бөлүү. Бөлүүдөгү нөлдүн жана бирдин касиеттери. Бөлүүнүн касиеттерин тамгалардын жардамы менен жазуу.

Көп орундуу сандарды бир орундуу, эки орундуу, үч орундуу сандарга бөлүү.

1 миңге, 10 миңге бөлүү. Туюнтмалардын сан маанисин табуу.

Бөлүнүүчү, бөлүүчү жана тийиндинин арасындагы байланыштар. Жөнөкөй теңдемелерди чыгаруу.

Миллион ичиндеги сандар менен жүргүзүлүүчү арифметикалык амалдар.

Узундук, салмак, аянт, убакыт бирдиктери. Чондуктардын бирдиктеринин арасындагы катнаштар.

Куб жана параллелепипед. Алардын беттеринин аянты. Пирамида жана шар жөнүндө жалпы түшүнүк.

### **КАЙТАЛОО (7 саат)**

Натуралдык сандар, алар менен жүргүзүлүүчү амалдар, негизги чондуктар жөнүндөгү билимдерди системага келтирүү жана жалпылоо.

### **БАШТАЛГЫЧ МЕКТЕПТИ БҮТҮРҮҮЧҮЛӨРДӨ КАЛЫПТАНА ТУРГАН МИНИМАЛДЫК БИЛИМДЕРДИН ЖАНА ИШ-АРАКЕТТЕРДИН ЖАЛПЫЛАНГАН ЖЫЙЫНДЫСЫ**

– Китеп менен иштей билип, андагы тапшырмаларды, суроолорду, талаптарды түшүнө билүү;

– сунуш кылынган тапшырманын максатына түшүнүп, аны пландаштырып, тиешелүү иш-аракеттерди, ыкмаларды аткара билүү;

– өзүнүн жана башкалардын каталарын аныктай билүү;

– өз оюн так түшүндүрүп далилдей берүү;

– математикалык терминдерди, белгилерди туура пайдаланып, өзүнүн иш-аракеттерин түшүндүрө билүү;

– талдоо, салыштыруу, аналогия түзүү жана жалпылоо ыктарына ээ болуу;

– математиканын предметин (чөйрөнүн сан, форма, өз ара жайгашуу касиеттерин) түшүнүү;

– сандын функцияларын түшүнүү;

– сан катарынын касиеттерин, сандын түзүлүшүн (номерлөөнүн ондук системасын) билүү;

– амалдардын маңызын, оозеки жана жазуу жүзүндөгү аткаруу алгоритмдерин пайдалана билүү;

– амалдардын жадыбалдарынын түзүлүшүн түшүнүү менен аларды жатка билүү;

– жөнөкөй чондуктар менен иш жүргүзө билүү;

– сызгыч, бурчтук, циркуль менен геометриялык фигураларды түзүү, ченөө, геометриялык чондуктарды эсептөө ыктарына ээ болуу;

– математикалык объектилерди белгилөө (цифра түшүнүгү, арифметикалык белгилер, тамга) принциптерин түшүнүү;

– сан жана тамгалуу туюнтмаларды түзүп жана маанилерин аныктай билүү;

– барабардык жана барабарсыздык, теңдеме түшүнүктөрүн ажырата билүү;

– татаал туюнтмадагы амалдардын тартибин туура пайдалана билүү;

– маселе, анын структурасы, чыгаруу, шартын кыскача жазуу (моделдештирүү) сыяктуу түшүнүктөрдү билүү.

### **ОКУУЧУЛАРДЫН МАТЕМАТИКАЛЫК ДАЯРДЫК ДЕҢГЭЭЛИНЕ КАРАТА МИНИМАЛДЫК ТАЛАПТАР.**

Башталгыч мектептин бүтүрүүчүсү төмөнкү билгичтиктерге жана көндүмдөргө ээ болууга тийиш:

### **1. Сан түшүнүгүнө байланыштуу:**

- миллион ичиндеги натуралдык сандарды ондук системасында окуп жана жазып берүү;
- «>», «<», «=», белгилерин пайдаланып сандарды салыштыруу;
- сан катарынын ар кандай кесиндисин түзүп, андагы сандардын ордун жана иретин таап, салыштыра билүү;

### **2. Арифметикалык амалдарга байланыштуу:**

- кошуу, кемитүү, көбөйтүү, бөлүүнүн, жадыбалдарын (таблицалык учурларын) жатка билүү;
- 100 ичиндеги сандар менен болгон амалдарды оозеки эсептөө ыкмаларын (бөлүк-бөлүк менен кошуу, кемитүү, тегерек санга толуктоо, амалды жогору разряддан баштоо ж.б. у.с.) билип, анча татаал эмес мисалдарды чыгаруу;
- 2-3 орундуу сандарды кошуу жана кемитүү; 2-3 орундуу сандарды бир жана эки орундуу сандарга көбөйтүү; 3-4 орундуу сандарды бир жана эки орундуу сандарга бөлүү;

### **3. Туюнтма түшүнүгүнө байланыштуу:**

- «сумма», «айырма», «көбөйтүндү», «тийинди» терминдерин жана амалдардын компоненттеринин аттарын пайдаланып ар кандай туюнтмаларды окуй билүү;
- 2-4 амалды камтыган кашаалары бар же кашаасыз сан туюнтмасынын маанисин таба билүү.

### **4. Арифметикалык маселе түшүнүгүнө карата:**

- жөнөкөй маселелерди чыгара билүү;
- 2-3 амалдуу маселелерди чыгара билүү (алардын ичине мынчага көп (аз), мынча эсе көп (аз), чоң кичине түшүнүктөрүн, ошондой эле ар кандай чоңдуктарды (баа, нарк, убакыт, ылдамдык, аралык) камтыган маселелер да кирет);
- андын ар кандай үлүшүн (теңин, үчтөн бирин, чейрегин, бештен бирин... ондон бирин) таба билүү.

### **5. Геометриялык материалдарга карата:**

- төмөнкү геометриялык фигураларды: чекит, кесинди, үч бурчтук, төрт бурчтук (анын ичинен тик бурчтук жана квадрат), беш бурчтук, айлана, тегеректи тааный билүү;
- сызгычтын, бурчтуктун жана циркульдун жардамы менен кесинди, үч бурчтук, айлана, тик бурчтук (квадрат) фигураларын түзө билүү;
- узундуктун чен бирдиктерин (мм, см, дм, м, км) атап, алардын байланыштарын билүү;
- аянттын чен бирдиктерин ( $мм^2$ ,  $см^2$ ,  $дм^2$ ,  $м^2$ ) атап, алардын байланыштарын билүү;
- кесиндини (фигуралардын жактарынын узундуктарын) ченөө;
- тик бурчтуктун (квадраттын) периметрин жана аянтын эсептөө.

## ***МЕКЕН ТААНУУ*** **ТҮШҮНҮК КАТ**

Мамлекетибиздин саясий-экономикалык жактан өсүп-өнүгүшү,

чындалышы жаш муунга сапаттуу билим-тарбия берүүгө түздөн-түз байланыштуу. Окутуунун мазмунун доордун талабына ылайык денгээлге жогорулатуу бүгүнкү күндөгү кечиктирилгис милдеттердин бири болуп болуп эсептелет. Буга байланыштуу, мектеп окуучусуна билим – тарбия берүү менен гана чектелбестен, аны турмушка даярдоо, б.а. компетенттүүлүктү калыптандыруу милдети коюлууда.

Окуучунун аң-сезиминде дүйнөнүн илимий картинасын калыптандыруу менен катар эле, алынган маалыматка таянып, өз жашоосун жана иш-аракетин рационалдуу уюштура билүүгө үйрөтүү зарыл.

Мекен таануу предметинин мазмунунда адам менен чөйрө, адам менен жаратылыш ажырагыс бир бүтүн система катарында каралат. Анткени жаратылыш – касиеттүү Жер эне, киндик кан тамган жер. Анда туулуп өскөн жерибиздин тоо-ташы, суусу, топурагы жатат. Калайык журтубуздун басып өткөн жолу, турмушу бар. Ошондуктан бул предмет жаратылышты элдин турмушу менен кошо окуткан интеграцияланган курс болуп эсептелет. Башкача айтканда, жер менен эл деген түшүнүк чогуу каралат да, эл-жерин сүйгөн инсандарды тарбиялоо максаты көздөлөт.

Предметтин өзөгүн жогорку класстарда окутулуучу табигый-илимий циклдеги предметтер (астрономия, химия, биология, физика, география) түзөт да, алар адабият, тарых, адеп музыка, сүрөт, тил үйрөнүү, этнография менен интеграцияланып, окуучунун жаш өзгөчөлүгүнө ылайык берилет.

Мекен таануу окуу предметинин мазмунун калыптандырууда төмөндөгү принциптер жетекчиликке алынат:

- илимийлүүлүк, ырааттуулук, уланмалуулук, окуучунун жаш өзгөчөлүгүнө, турмуштук тажрыйбасына таянуу, дүйнө таануу талабына негизделүү;
- окуу предметтерин интеграциялоо;
- билим берүү, тарбиялоо жана өнүктүрүү процесстерин өзара айкалышта алып баруу;
- окуучулардын өз алдынчалыгын, демилгелүүлүгүн, сынчыл ой жүгүртүүсүн калыптандыруу;
- мамилелешүү. ар кандай турмуштук кырдаалдарда жол таба билүү компетент-түүлүгүн калыптандыруу;
- жашаган жериндеги салтты, рухий мурастарды сыйлоого тарбиялоо;
- жалпы адамзаттык рухий дөөлөттөргө багытталуу жана улуттук дөөлөттөргө, мурастарга негизделүү.
- окуучулардын өз алдынча билим алышына жана өзүн-өзү тарбиялашына шарт түзүү:

Мекен таануунун мазмунун калыптандырууга тиешелүү негизги принциптер-интеграциялоо, экология, элдик мураска негизделүү окуучунун рухий дүйнөсүндө ыймандуутукту өнүктүрүүгө түздөн-түз кызмат өтөйт.

Мекен таанууда табигый жана социалдык дүйнө бирге каралып, баланын аң-сезиминде дүйнөгө карата бүтүндөй системалуу билим калыптандырууга тийиш. жаңылоодо төмөндөгү талаптар жетектөөчү мааниге ээ:

- окуучулардын чыгармачылык шыгын өнүктүрүүнү камсыз кылган инсанга багытталган билим-тарбия берүү;
- мазмунду гумандаштыруу, маданиятташтыруу аркылуу рухий-адептик, эстетикалык, коммуникативдик билим-тарбия берүү;
- окуу жүктөмүн азайтуу менен окуучулардын ден соолугун сактоого шарт

түзүү

-билим берүүнүн мазмунун интеграциялоо аркылуу курчап турган дүйнөнү бүтүндөй толук окутууга шарт түзүү;

### **МЕКЕН ТААНУУ ПРЕДМЕТИНИН МАКСАТЫ ЖАНА МИЛДЕТИ**

-Кенже мектеп окуучусунун аң-сезиминде дүйнөнүн илимий картинасын түзүү, аалам, жаратылыш жана адам жөнүндө алгачкы илимий түшүнүктөрдү берүү менен диалектикалык-материалисттик көз карашты калыптандыруу, жогорку класстарда окутулуучу табигый-илимий предметтерди өздөштүрүүгө негиз түзүү;

-кенже мектеп окуучусунун көңүл буруусун, элестетүүсүн, ой жүгүртүүсүн, эске тутуусун, өз алдынчалыгын, сүйлөө жөндөмдүүлүгүн, таанып-билүү ишмердүүлүгүн, өз күчүнө ишенимин өстүрүү;

-экологиялык маданият, табигый-илимий маданият, эстетикалык маданият, турмуштук билимдер аркылуу чынчылдыкка, чечкиндүүлүккө, тайманбастыкка, элин, жерин сүйүүгө, коргоого тарбиялоо,

### **МЕКЕН ТААНУУ ПРЕДМЕТИНИН МАЗМУНУ**

Предметтин мазмуну Аалам, Жер бетиндеги жаратылыш, кыргыз жеринин жаратылышы, жаратылыш жана адам, жаратылыш жана маданият аттуу мазмундук багыттардан турат.

Аталган багыттар өз алдынча төмөндөгүдөй бөлүмдөрдөн турат:

#### **I. ЖАРАТЫЛЫШ**

Аалам.

Күн — жашоонун булагы. Жыл мезгилдери.

Жер — ааламдын бир бөлүгү, кыргыз жери — керемет.

Биз жашаган жер. Ата журт. Ата мекен.

II. Жер бетиндеги жаратылыш.

Аба, суу, топурак, кен байлыктар.

Өсүмдүктөр жана жаныбарлар, аларды коргоо.

III. Кыргыз жеринин жаратылышы,

Тоолор, жайлоолор, токойлор, көлдөр, дарыялар, булактар, суу сактагычтар.

Элибиздин чарбалык иштери, жаратылыш менен байланышы.

Жаратылышты коргоо (кыргыз элинин оозеки чыгармачылыгындагы экологиялык мурастар).

IV. Жаратылыш жана адам

Адамдын дене түзүлүшү

Ден соолукту сактоо жана этияттык чаралары

V. Жаратылыш жана маданият

Жаратылыш музыкада. Жаратылыш жана искусство. Жаратылыш жана кол өнөрчүлүк

Курстун мазмунун аныктоодо жана аларды класстар боюнча бөлүштүрүүдө окуучулардын жаш өзгөчөлүктөрүн эске алуу зарыл.

Улам жогорку класска өткөн сайын окуу объектилери кеңейе берет. Буга байланыштуу, ар бир класстын программасынын негизги темасы бөлүнүп ат коюлду. Төмөнкү таблицаны карагыла:

КЛАССТАР

НЕГИЗГИ ТЕМАЛАР

I класс	Мен жана айлана чөйрө.
II класс	Жаратылыш жана биз.
III класс	Ата Мекенимдин жаратылышы жана элдин турмушу (Кыргыз жери – керемет).
IV класс	Аалам жана биз.

1-класста жашаган жердин жаратылышы (Мен жана айлана чөйрө), 2-класста район же өрөөндүн жаратылышы, жаратылыш менен адамдын жашоо-тиричилигинин байланышы, 3-класста Ата мекенимдин жаратылышы, 4-класста аалам жөнүндө алгачкы түшүнүктөр киргизилип, окуучулардын таанып-билүү чөйрөсү мурдагыдан да кеңейет. (Аалам жана биз).

### **«МЕКЕН ТААНУУ» ПРЕДМЕТИН ОКУТУУДАГЫ МЕТОДИКАЛЫК СУНУШТАР**

«Мекен таануу» курсу интеграцияланган, көп тармактуу предмет, аны окутуу мугалимдердин аракетин, чыгармачылыгын көп талап кылат.

Окутуунун негизги формасы болуп сабак эсептелет. Окуу планы боюнча ар бир класста жылына 34 саат бөлүнгөн.

#### **Сааттардын бөлүнүшү**

Класстар	I чейрек	II чейрек	III чейрек	IV чейрек	Баары
1 класс	9	7	9	9	34
2 класс	9	7	9	9	34
3 класс	9	7	9	9	34
4 класс	9	7	9	9	34

Ошондой эле класстык сааттарды жана мектеп компонентине бөлүнгөн убакыттан жумасына дагы бир саатты кошумча пайдалануу максатка ылайыктуу.

Сабакта ар кандай проблемалык суроолор коюлуп, окуучуларга тажрыйбаларды, байкоолорду жүргүзүү, жыйынтыгын дептерге же альбомго жазуу тапшырылат.

Окуучулар өз алдынча чыгармачылык иштерди аткарышат. Алар активдүү аракеттенгенде гана сабак жогорку эмоционалдык духта өтүп, алардын сезимине сиңип, пайдалуу болоорун тажрыйба көрсөтүүдө.

#### **1-КЛАСС**

#### **МЕН ЖАНА АЙЛАНА ЧӨЙРӨ 34 саат**

##### **1-чейрек 9 саат**

Ата мекеним—Кыргызстан. Кыргыз Республикасынын символикалары Герб, Туу жана Гимнде өлкөбүздүн жаратылышынын өзгөчөлүгүнүн чагылдырылышы . 1саат.

Мектебим. Биздин класс. Мектептеги жүрүм-турум эрежелери. Мектептеги бир күнкү окуялар. 1 саат.

Биздин үй-бүлө. Үйдөгү эмгек. Үйдөгү мамиле. 1 саат.

Айланадагы нерселердин жана кубулуштардын ар түрдүүлүгү жана окшоштугу. Түзүлүшү, түсү, формасы, өлчөмү боюнча окшош нерселер. Үйдөгү буюмдардын түрлөрү, окшоштугу, айырмасы. 2 саат.

Менин денем. Мүчөлөрүмдү атай билем. Денемди ар дайым түз алып жүрөм. Сымбаттуу болуп өсөм.1 саат

Тазалыктын мааниси жана ден соолук. Тырмак жана чачты таза алып жүрүү. Тиш щетканы пайдалана билүү. 1 саат.

Убакыт. Күн тартиби. Убакытты баалай билүү. Тактыкка үйрөнүүнүн зарылдыгы. 1 саат.

Кайталоо.1 саат.

## **2-чейрек . 7 саат**

Биздин үй. Буюмдар дүйнөсү. Өзүнө тиешелүү буюмдарды туура пайдалана билүү. Буюмдарды айырмалай билүү. Буюмдарды туура атай билүү.1 саат.

Үйдөгү шаймандар. Алардын түрлөрү, аталышы, колдонулушу. Үйдү, короо – жайды тазалоо, таштандыларды бөлүштүрүү жана аларды ыңгайына жараша пайдалана билүү.1 саат.

Электр буюмдары, алардын аталышы жана колдонулушу.Электр буюмдарынын айырмасы жана окшоштугу. Электр буюмдарын пайдаланууда этият болуу чаралары.1 саат.

Этияттык чаралары .Өмүрүңдү сакта, этият бол! Өрт эмнеден чыгат? Жолдон кантип өтүү керек? Ийне, айнек, бычак, кайчыны колдонуудагы этияттык, ар кандай кырсыктардан сак болуу.1 саат.

Мектепке барчу жол жана этияттык.1 саат.

Тазалык жана тыкандык. Тазалыкты сактоонун зарылдыгы. Класстын. мектептин тазалыгы.1 саат.

Кайталоо.1 саат.

## **3-чейрек .9 саат**

Менин досторум. Сабырдуулук жана чыдамдуулуктун зарылдыгы. Кезек күтүү. Кыргызстандагы элдер. Башка улуттардын салтын сыйлоо жана өз элинин салтын, тилин өнүктүрүүнүн зарылдыгы.1 саат.

Жүрүм-турум эрежелери. Рахмат айтуу, кечирим суроо, уруксат суроо жана башка эл арасында өзүн алып жүрүү эрежелери тууралуу.1 саат.

Жүрүм-турум эрежелери. Убадага туруу, айткан сөзүн аткаруу, чынчылдык, бирөөлөрдүн сөзүн кунт коюп уга билүү, сылык мамиле жасоо жана башка эрежелерди аткаруу.1 саат.

Майрамдар. Майрамдар, туулган күн, өткөн учурдагы майрамдар тууралуу аңгемелешүү.1 саат.

Нооруз-- жаз майрамы. Ата-бабаларыбыздын салты жана ырым-жырымдары. Улуттук буюмдар.1 саат.

Боз үй. Ата-бабаларыбыз колдонгон буюмдар. Алардын аталышы, колдонулушу1 саат.

Чогуу жасайбыз.Кагаздан түрдүү фигураларды кесүү, китепсырт даярдоо. Боекторду аралаштырып, жаңы түстөрдү табуу, күн желесинин сүрөтүн тартуу.2 саат.

Кайталоо.1 саат.

## **4-чейрек . 9 саат**

Жаратылыш кубулуштары. Күн жана түн. Асмандагы жылдыздар. Күндүн жашоодогу мааниси. Күндөр, жума, ай, жыл мезгилдери. Жумадагы күндөрдүн аталышы. Айлардын аталышы. 2 саат.

Дарак жылдын төрт мезгилинде.

Данектин өнүп чыгышына байкоо жүргүзүү. Данек жана андан дарактын өнүп чыгышы.1 саат.

. Өсүмдүк өстүрөбүз. Өсүмдүктүн өсүшүнө керектүү шарттар. Бак-дарактардын мааниси. Бак-дарактарды коргоо. Мөмө-жемиштер. Жаратылыштагы кайталанма кубулуштар. 1 саат.

Жаныбарларга кам көрүү. Жаныбарлардын түрлөрү. Алардын аталышы. Жаныбарларга кам көрүү тууралуу аңгемелешүү. 1 саат.

Ата мекендин жаратылышы. Биз жашаган жер. Менин айылым (шаарым). Биз жашаган жердеги тоолор, суулар жана алардын аталышы. Жашаган жерибиздин жаратылышынын кооздугу. Жаратылышты коргоо эрежелери. Мекенибиздин жаратылышын коргоонун зарылдыгы. 1 саат.

Өзүм жөнүндө билдирем. Дарегин, ысмын, классташтарынын ысмын жазуу. Кат жазууга үйрөнүү. 1 саат.  
Кайталоо. 1 саат.

## **1-КЛАССТЫН ОКУУЧУЛАРЫНЫН БИЛИМИНЕ ЖАНА БИЛГИЧТИГИНЕ КОЮЛУУЧУ НЕГИЗГИ ТАЛАПТАР**

Окуучулар 1-классты бүткөндө төмөндөгү талаптарды аткара билүүгө тийиш:  
өз айылынын (шаарынын), жаратылышын сүрөттөп айтып бере алышы;  
өз айылындагы (шаарындагы) негизги ишканаларды, калкты тейлөө мекемелерин атап, алардын маанисин айтып бере алышы;  
коопсуздук эрежесин, ар кандай кырсыктардан этият болуу чараларын айтып жана көрсөтүп бериши;

мүчөлөрүн туура атап, ден соолукту сактоонун эң жөнөкөй эрежелерин, гигиеналык эрежелерди айтып жана көрсөтүп бериши;  
күндөрдүн, айлардын аталышын, убакытты туура пайдаланууну, күн режимин, тактыктын зарылдыгын билиши;  
күндөлүк турмушта колдонулган эмгек куралдарынын, техниканын, транспорттун аталышын билип, маанисин айтып бериши;  
адамга керектүү азык-түлүктөрдүн, буюмдардын аталышын, алардын эмнеден, кандай эмгек менен өндүрүлөрүн билиши;  
Мекенибиздин жаратылышы жөнүндө ыр, жомок, сүрөттөр боюнча өз оюн айтып бере алышы;  
Жолдошторунун пикирин угуп, баалай билиши.

## **2-КЛАСС**

### **БИЗ ЖАШАГАН ЖЕР (Жаратылыш жана биз). 34 саат**

#### **1-чейрек 9 саат**

Ата-журт. Ата мекен жөнүндө түшүнүк. Туулуп өскөн жердин касиети, ыйыктыгы. Мекенди сүйүү жана коргоо (1 саат).

Биз жашаган жердин жаратылышы: тоолору, өрөөндөрү, суулары, токойлору, өсүмдүктөрү, жаанбарлары. Жаратылыштын кооздугу, өзгөчөлүгү. Жаратылышты коргоонун зарылдыгы. Экскурсия (1 саат). Биз жактагы күз. Күздөгү эмгек. Жаратылыш күзүндө. Экскурсия (1 саат).

Ата мекеним-Кыргызстан. Кыргыз Республикасынын символикалары Герб, Туу жана Гимнде өлкөбүздүн жаратылышынын өзгөчөлүгүнүн чагылдырылышы. Бишкек шаары. 1 саат).

Касиеттүү ата журт – бабам Манас жергеси. Сулайман тоо, Ысык -Көл, Жеримдин суусу – дары. Бурана ( 2 саат).

Жаратылыш жөнүндө түшүнүк. Жандуу жаратылыш (өсүмдүк, жаныбар, адам) жана жансыз жаратылыш (аба, суу, тоо-таш) (2саат).

Жер жана Күн. Жер бетиндеги жашоо-тиричиликтин күнгө байланыштуулугу. Жыл мезгилдери .(1 саат).

## **2-чейрек . 7 саат**

Ысык жана суук. Термометрдин түзүлүшү. Абанын, суунун, дененин, температурасын өлчөө .1 саат.

Жер эне. Жер эненин балдары – өсүмдүктөр. Өсүмдүктөрдүн ар түрдүүлүгү жана окшоштугу. Чөп, бадал, дарак. 1 саат.

Өсүмдүктөрдүн түзүлүшү. Сабак, тамыр, жалбырак, гүл, мөмө, урук  
1 саат.

Ата мекенимдин байлыгы – жашылчалары жана жемиштери. Витамин жөнүндө түшүнүк. Жашылча-жемиштерди жууп жештин зарылдыгы. Өсүмдүктөрдүн коргоо. 1 саат.

Буудай жөнүндө жомок. Нан кайдан келет? Тегирмен, соку, сок билек, жаргылчак, ун комбинаты. Кыргыз элиндеги нанды кадырлоо салты. Дан эгиндери: буудай, арпа, таруу күрүч жана алардын мааниси.1 саат.

Пахта. Пахтадан эмне жасалат? 1 саат.

Талааларда эмне өсөт? 1 саат.

## **3-чейрек .9 саат**

Адам өсүмдүктөн эмне алат? .(Азык, тоют, кездеме, жыгач, дары ж. б. 1 саат. Өсүмдүктүн өсүшүнө керектүү шарттар, өсүмдүктү отоо жана суюлтуу. Жарык, жылуулук, аба, суу, топурак. Өсүмдүк караңгыда өсөбү? Сугарбаса эмне болот? Тажрыйба. 1 саат.

Биз жактагы кыш. Кыштын белгилери: суук, кар, күрткү, аяз, чилде, кыроо, бубак, ызгаар. Кар менен муздун касиеттери. Алардын окшоштугу жана айырмасы. Тажрыйба .1 саат.

Жер эненин балдары – жаныбарлар. Жаныбарлар кантип кыштайт?. Асанкайгынын ыры. Кыргыз элинин жан-жаныбарларга боорукердиги. Жаныбарлар кантип жашайт?1 саат.

Үй канаттууларынын жашоо-тиричилиги. Үй канаттууларынын балапан басып чыгарышы. Инкубатор .1 саат.

Аарынын жашоо-тиричилигиндеги кызыктар. Аарынын балы, сүтү, уусу. Аарынын уюгу, эне аары, жумушчу аары. Кумурсканын уюгу. Кумурска, көпөлөктүн жашоо-тиричилигиндеги кызыктуу кубулуштар.2 саат.

Баканын жашоо-тиричилиги. Баканын өрчүшү. Көнөкбаш. Баканын убалы, заарын чачышы жөнүндө чоң энемдин насааты .1 саат.

Кыргызстандык жыландары. Жылан – медицинанын эмблемасы. Жыланга ак чачуу — кыргыздын байыркы жөрөлгөсү. Чоң энемдин насааты .1 саат.

## **4-чейрек. 9 саат**

Төрт түлүк мал. Алардын аталышы. Малдын түрлөрү. Кой, козу, ирик, эркеч, эчки, теке, улак, уй, музоо, кунажын, торпок, жылкы, кулун, тай, буура, тайлак, бото инген, топоз, мамалак жөнүндө.1 саат.

Адам жана жаныбарлар дүйнөсү. Малдан өндүрүлүүчү азыктар. Сүт азыктары: айран, сүт, каймак, май, сүзмө, курут, быштак, эжигей, жуурат, кымыз. Эт азыктары .2 саат.

Биз жактагы жаз. Жазгы төл. Жаныбарлар кантип чоңоёт? Өсүмдүктөр жазында. 2 саат.

Канаттуулар жазында. Куштардын уя салышы. Убал .1 саат.

Жаратылыштагы үндөр. Куштардын жана башка жаныбарлардын үндөрү. Куштарды үнүнөн тааный билүү. Кыргыздын күүлөрү табиятка үндөш. Кыргыздын

музыкалык аспаптары: комуз, кылкыяк, темир комуз, чоор, сурнай ж. б. 1 саат.

Жаз — жаратылыш майрамы .1 саат.

Жаратылыш материалдары. Ата-бабаларыбыздан калган мурас. Териден, жүндөн, пахтадан, жибектен жасалган буюмдар. Жүндөн жасалган буюмдар: шырдак менен килемдеги оюулары эмнеге окшош? 1 саат.

«Ат — адамдын канаты». Кымыз, бээнин сүтү, саамал.Саяпкер деген ким? Толубай сынчы жөнүндө легенда.1 саат.

## **2-КЛАССТЫН ОКУУЧУЛАРЫНЫН БИЛИМИНЕ**

### **ЖАНА БИЛГИЧТИГИНЕ КОЮЛУУЧУ НЕГИЗГИ ТАЛАПТАР**

Окуучулар 2-классты бүткөндө төмөнкүлөрдү билүүгө тийиш:

— Ата журт, Ата мекен деген түшүнүктү, ал тууралуу ырларды, Кыргыз Республикасынын гимнин;

— өзү жашаган жердин, өрөөндүн аталыш тарыхын, ал тууралуу легендаларды, болумуштарды;

— өзү жашаган өрөөндүн элин, ушул жерден өсүп-өнгөн жана жашап өткөн мыкты инсандардын таржымалын;

— өзү жашаган аймактын аба-ырайынын өзгөчөлүгүн, тоолордун, суулардын, жайлоолордун аталышын;

— туулган жердин жаратылышынын кооздугу тууралуу аңгеме түзгөндү;

— өзү жашаган жердеги эл чарбачылыгын (айыл чарбасы жана өнөр жайы) ишканаларды, мекемелерди, элдин эмгегин;

— жыл мезгилиндеги өзгөрүүлөргө байкоо жүргүзгөндү, мал багуунун жөнөкөй ыкмаларын, жашылчаларды отоп, суюлтууну, бөлмө өсүмдүктөрүн багууну;

малдын түрүн, алардын эркек-ургаачысынын, төлүнүн, малдын, жүнүнөн, терисинен жасалган буюмдардын, улуттук буюмдардын аталышын, малдан өндүрүлгөн азык-түлүктөрдүн аталышын;

айлана-чөйрөсүндө, жаратылышта кеңири тараган жаныбарлардын жашоо-тиричилигиндеги кызыктуу кубулуштарды, элибиздин жаратылышка карата боорукердигин, ырым-жырым жөрөлгөлөрүн, «убал» түшүнүгүн.

## **3-КЛАСС**

### **АТА МЕКЕНИМДИН ЖАРАТЫЛЫШЫ ЖАНА ЭЛДИН ТУРМУШУ**

**(Кыргыз жери – керемет). 34 саат**

#### **1-чейрек . 9 саат**

Ата мекен жөнүндө түшүнүк. Кыргыз жери — керемет. Ата мекеним — Кыргызстан .1 саат. Кыргызстандын эли. Унутулгус адамдар. 1 саат.

Шаар жана кыштак. Кыргызстандын шаарлары. Бишкек, Каракол, Ош, Жалал-Абад, Нарын, Талас. Шаардагы жана айылдагы элдердин жашоо-тиричилиги жана эмгеги . 1 саат

. Мейкиндиктин түндүк, түштүк, батыш, чыгыш жактарын аныктоо.1 саат.

Багытты күнгө карап жана жергиликтүү белгилер боюнча аныктоо. Компастын түзүлүшү. Практикалык иш.1 саат.

План жана карта. Практикалык иш. Жердин планын түзүү 1 саат.

. Кыргыз жери картада. Областтар жана областтардын борборлору. Сен жашаган жер картада .1 саат.

Кыргызстан тоолуу өлкө. Тоолор: Күңгөй Ала-Тоо, Тескей Ала-Тоо Талас, Чаткал, Алай, Сулайман тоо ж. б. Тоо жана адам. 1 саат.

**Тоо арасындагы кызыктар. Саймалы Таш. 1 саат.**

#### **2-чейрек .7 саат**

Тоодогу өсүмдүктөр. Чөптөрдүн сырын үйрөн. Тоо өсүмдүктөрүн коргоо. Дары чөптөрдү пайдалана билүү. 1 саат.

Тоо жаныбарлары. Тоо жаныбарлардын коргоо. Кожожаш мерген баяны . 1 саат.

Атактуу жайлоолор. Суусамыр, Кара-Шоро, Аксай, Арпа ж.б.Биз жактагы жайлоолор Тоо элинин кесиби. Малдан жугуучу оорулар, алардан сактануу чаралары. 1 саат.

Токой. Токой жөнүндө түшүнүк. Токойдун мааниси. Токойду, токой жаныбарларын коргоо. Бугу эне. 1 саат..

Мөмөлүү токойлор. Алмалуу, Алчалуу, Өрүктүү, Жийделүү деп аталган жерлер. Жапайы мөмөлөр: карагат, бөрү карагат, чычырканак, алардын дарылык касиети. Арстанбаб жаңгак токою, жаңгак, мисте, бадам. 1 саат.

Суу. Суу жана жашоо. Сууну коргоо. «Аккан сууда арам жок» деген туурабы? Сууну үнөмдөө. Суунун касиеттери. Анын үч абалы. Суюк, буу, муз. Таза суу, шор суу. Тажрыйба. 1 саат.

### **3-чeyрек 9 саат**

Жаратылышта суунун айланышы. Жаан кайдан келет? 1 саат.

Мөңгү, булак, дарыя, көл. Булак жөнүндө түшүнүк. Дары булактар. Ак-Суу, Жалал-Абад, Ысык-Ата, Кара-Шоро, Арашан. Жер астынан чыккан дары суулар, жылуу булактар. Курорттор .1 саат.

Кыргызстандын дарыялары. Нарын, Чүй, Талас, Ак-Буура, Көкөмерен ж.б дарыялар. Биз жашаган жердеги дарыялар . 1 саат.

Суунун күчү. Суудан энергия алуу. Токтогул, Үч-Коргон, Күрп -Сай, Камбар-Ата, Таш-Көмүр, Шамалды-Сай, Ат-Башы ж.б. ГЭСтер. 1 саат.

Кыргыз көлдөрү: Ысык-Көл, Соң-Көл, Чатыр-Көл, Сары-Челек. Суу сактагычтар: Орто-Токой, Токтогул, Папан, Найман .1 саат.

Чөл, чөлдүн өзгөчөлүгү. 1 саат.

Кен байлыктар. Кен байлык жөнүндө түшүнүк. Адамдын жашоо-тиричилигинде кен байлыктардын мааниси. Кен байлыктардын түрлөрү .

Курулушта колдонулуучу кен байлыктар: кум, чоло, акиташ, гранит, мрамор. Практикалык иш. 1 саат.

Күйүүчү кен байлыктар: чым көң, таш, нефть, газ. Кыргызстандын көмүрү (Таш-Көмүр, Кызыл-Кыя, Сүлүктү, Миң-Куш, Кара-Кече, Көк-Жангак ж. б.). Нефть жана газ (Майлы-Сай, Чангырташ) . 1 саат.

Металлдар. Темир, алюминий, жез. Колдонулушу. Кыргызстандын алтыны: Макмал, Сары-Жаз, Чаткал, Талас, Кумтөр ж. б. Зергерчилик.

Сымап, сурьма, коргошун, кендери (Кадамжай, Айдаркен,)

Кендерди изилдөө жана казып алуу . 1 саат.

### **4-чeyрек. 9 саат.**

Эл тааны, жер тааны. Сары-Өзөн Чүй. Картадагы орду. Жер шарты. Шаарлары. Чүйдүн эли. Чүйдөгү улуттар. Элдердин ынтымагы. 1 саат.

. Ош. Картадагы орду. Жер шарты. Ошто эмне өсөт? Пахта, тамеки, жашылча-жемиштер. Ош аймагындагы кооз жерлер: Кара-Шоро, Абшыр-Сай, Кыргыз-Ата ж. б., Сулайман тоосу .

Бишкек — Ош жолу. 1 саат.

Жалал-Абад. Картадагы орду. Жер шарты. Кооз жерлери: Сары-Челек, Арстанбаб. Жалал-Абад курорту. 1 саат.

Талас. Картадагы орду. Жер шарты. Таластын эли. Манастын күмбөзү. 1 саат.

Ысык-Көл аймагы. Картадагы орду. Жер шарты. Шаарлары, эли. Ысык-Көл

жөнүндөгү ырлар, легендалар, курорттор, эс алуу үйлөрү. 1 саат.

Нарын аймагы. Картадагы орду. Нарын тоолуу жер. Жайлоолор.

Нарын шаары. Нарындын эли (1 саат).

Баткен аймагы. Картадагы орду. Жер шарты. Баткендин эли.

Кайталоо (2 саат).

### **3-КЛАССТЫН ОКУУЧУЛАРЫНЫН БИЛИМИНЕ ЖАНА БИЛГИЧТИГИНЕ КОЮЛУУЧУ НЕГИЗГИ ТАЛАПТАР**

Окуучулар 3-классты бүткөндө төмөнкүлөрдү билүүгө тийиш:

-Ата-Мекен тууралуу ырларды, Кыргыз Республикасынын гимнин, мамлекетибиздин гербин, туусун;

-Республикабыздагы областтардын, шаарлардын аталышын, өзгөчөлүктөрүн, картадагы ордун;

-айыл, шаар, район, область, өлкө деген түшүнүктөрдүн айырмасын;

-шаар менен айыл турмушунун негизги айырмачылыгын;

-мейкиндиктин түндүгүн, түштүгүн, батыш, чыгышын айырмалаганды;

-Кыргызстанга коншулаш өлкөлөр жана алардын картадагы ордун;

-Кыргызстандагы жайлоолордун, көлдөрдүн, дарыялардын; -Нарын дарыясына курулган ГЭСтердин, дарылык касиетке ээ минералдык булактардын, курорттордун аталышын;

-Кыргызстандагы негизги кен байлыктарды;

-Республикабыздагы негизги тарыхый эстеликтерди;

-Ата-Мекен тууралуу аңгеме түзүп, сочинение жазганды.

### **4-КЛАСС**

#### **ААЛАМ ЖАНА БИЗ 34**

##### **1-чейрек 9 саат**

Ата-Мекеним — Кыргызстан .1 саат.

Ааламга саякат. Күн — жарыктын жана жылуулуктун булагы.1 саат.

Күн системасы. Күн жана планеталар. Меркурий, Чолпон, Жер, Марс, Юпитер, Сатурн, Уран, Нептун, Плутон, Метеорит жөнүндө түшүнүк  
1саат .

Ай. Айдын жаңырышы. Айды изилдөө .1 саат.

Жылдыздар. Топ жылдыздар. 1 саат

Жердин түзүлүшү. Жер жана Күн. Күн жана түн. Жер өз огунда айланат (сутка).

Жер күндү айланат (жыл). Убакыт ченемдери. Күн, жума, ай, жыл, кылым . Адамдын мүчөл жылдары .2 саат.

Жер жүзү глобуста жана картада. Материктер жана океандар. Жердин эки уюлу. Кыргызстандын картасы. Жер жүзүндөгү жашоо-тиричиликтин ар түрдүүлүгү. 2 саат.

##### **2-чейрек. 7 саат**

Жердеги жашоо-тиричиликтин зарыл шарты: топурак,аба, суу,  
1 саат.

Топурак. Топурактын составы: кум, чопо, чиринди, аба, суу, туз. Тажрыйба .1 саат.

Аба. Абанын составы. Аба жана ден соолук. 1 саат.

Аба-ырайы. Климат. Аба-ырайын алдын ала сезүүчү жаныбарлар, элдик байкоолор (күндүн кызарып батышы, айдын тигинен жана чалкасынан жаңырышы ж. б.) Шамал. 1 саат.

Суу. Жер бетиндеги жана жер астындагы суулар. Сууну коргоо .1 саат.

Жер бетиндеги жаратылыш. Өсүмдүктөр менен жаныбарлардын ар түрдүүлүгү,

алардын жашаган жерлерине ыңгайланышы. Өсүмдүктөр менен жаныбарларды коргоо . Кызыл китеп. Кыргызстандын кызыл китеби . 2 саат.

### **3-чейрек 9 саат**

Байыркы кыргыз элинин жер-сууну, жаратылышты ыйык катары баалашы. Эл оозунда айтылып келе жаткан мурастар. «Кожожаш мерген», «Карагул ботом», «Бугу эне», «Акбаранын көз жашы» ж.б. 2 саат.

**Адам – жаратылыш перзенти. Сенин денең. Келбеттүү, күчтүү жана шамдагай болуп өсүүнүн зарылдыгы. 1 саат.**

Булчун. Булчунду чындоодо эмгектин, дене тарбиянын мааниси.

Спорттун түрлөрү. Кыргыздын оюндары. Кожомкул балбан. Дүйнө жүзүндөгү атактуу спортсмендер .2 саат.

Дем алуу. Тамекинин зыяндуулугу. 1 саат.

Тамактануу. Тишти күтө билүү. 1 саат.

Адамдын ден-соолугу. Көрүү, угуу, жыт билүү, даам сезүү.Тазалык эрежелери. 1 саат.

Ашар, түлөө. Жер - сууну ыйык тутуу. Ата-бабаларыбыздын насааттары 1 саат.

### **4-чейрек. 9 саат**

Жаратылыш жана адамдын жашоосу. Үй, үй буюмдары жана тамак-аштар.1 саат.

Жаратылыш жана маданият. Кол өнөрчүлүк: зергер, жыгач уста, боз үй, ат жабдыктарын жасоо, сайма, өрмөк, ала кийиз, шырдак, килем, оюмдар дүйнөсү. 1 саат.

Жаратылыш жана сөз өнөрү.

Чечендер, сөз чеберлери, куудулдар. Жээренче чечен. Акылкарачач, Куйручук, Шаршен жана азыркы куудулдар. Кооздоп, көркөм сүйлөгөнгө үйрөн. Азилдин, юмордун күчү. Сөзгө баа бере бере билүү, сөздү уга билүү .2 саат.

Жаратылыш жана музыка. 1 саат.

Жаратылыш жана сүрөт өнөрү. Музей. Кыргызстандагы музейлер .1 саат.

Театр. Куурчак театры. Цирк өнөрү. Мультфильм.1 саат.

Кайталоо (1 саат).

## **4-КЛАССТЫН ОКУУЧУЛАРЫНЫН БИЛИМИНЕ ЖАНА БИЛГИЧТИГИНЕ КОЮЛУУЧУ НЕГИЗГИ ТАЛАПТАР**

4-классты бүткөндө окуучулар төмөндөгүлөрдү билүүгө тийиш:

-ааламдын түзүлүшүн, күн системасын. Планеталардын, айрым топ жылдыздардын аталышын;

-Жердин түзүлүшүн, күн менен түндүн, жыл мезгилдеринин алмашуу себептерин;

-материктерди, океандардын аталышын;

-Кыргызстандын Жер планетасында алган ордун, Ата-мекенибиздин өзгөчөлүгүн;

-Жер планетасындагы жашоо-тиричиликтин ар түрдүүлүгүн жана өз ара байланышын;

- адамдын дене түзүлүшүн, мүчөлөрдүн аталышын;

-санитардык – гигиеналык эрежелерди, өз ден соолугун сактоону;

-адамдын руханий дөөлөттөрүн (сүрөт, театр, опера, балет, цирк, сөз өнөрү, кино, теле берүү, архитектура ж.б.)

### **Пайдаланылган адабияттар:**

Как разработать учебную программу. // Б.: 2006

1.Педагогика.-2000.-№2// Амонашвили Ш.А., Загвязинский В.И. Паритеты, приоритеты и акценты в теории и практики образования.

2. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. М.: Народное образование 1998

3. Скок Г.Б., Лыгина Н.И. Как спроектировать учебный процесс по курсу.- М.: Педагогическое общество России, 2003

4.Стрелова О.Ю. Национально-региональный компонент государственного образовательного стандарта школьного исторического образования: вопросы теории и практики: аналитические материалы и методические рекомендации.- М.: АПКИ ПРО, 2001

## **БАШТАЛГЫЧ КЛАССТАРДА БААЛОО ТУУРАЛУУ ЖАЛПЫ МААЛЫМАТ**

1. Жаңы иштелип чыккан предметтик стандарттарда баалоонун жалпы стратегиясы, өзүнчө бөлүм менен берилет.
2. “Орто мектептердин 2-4-класстарынын окуучуларынын **кыргыз тилинен** алган билимине, билгичтигине жана машыккандыгына карата баа коюунун нормалары” аттуу усулдук колдонмосу иштелип чыккан. Усулдук колдонмо 1989-жылы чыккандыгына карабастан, талаптар эскирген жок, учурда да айрым өзгөртүүлөр менен колдонулууда.
3. Конкреттүү окуу предметтери боюнча “Окуп-үйрөнүүдөн күтүлүүчү натыйжалар. Мугалимдер үчүн усулдук колдонмо” аттуу эмгектерде берилген, алар тиркелди:

### **ТИРКЕМЕЛЕР:**

#### **АДАБИЙ ОКУУ**

Окуп-үйрөнүүдөн күтүлүүчү натыйжалар. Мугалимге үчүн усулдук колдонмо. Адабий окуу 2-4-класстар/ Түз. С. К. Рысбаев, Б. А. Абдухамидова. – Б.: - 2012.- 82 б.

#### **Окуучунун өзүн-өзү баалоосу жана бири-бирин баалоо**

Окуучунун өзүн-өзү жана бири-бирин баалоодо окуп-үйрөнүү иштериндеги кемчиликтери жана аларды жоюунун жолдору аныкталат. Өзүнүн жетишкендиктерин баалоо, каталарын түзөтүү, өз алдынча иштөө, өзүн-өзү баалоо көндүмдөрү калыптанат. Окуучулардын өзүн-өзү баалоо, бири-бирин баалоо аракеттери белгиленген критерийлерге таянуу менен, ар бир сабактын жыйынтыктоочу баскычында төмөндөгү суроолорго жооп берүү аркылуу ишке ашырылат:

- иштеги ийгиликтерин жана кемчиликтерин?
- өзүңө эмнени каалайсың?
- классташтарыңа эмнени каалайсың?
- иште кандай кыйынчылыктар кездешти?
- эң кызыктуу эмне болду?
- иш процессинде эмнелерди үйрөндүң?
- эмнелер жакты, эмнелер жаккан жок?

Мындай бири-бирин баалоонун артыкчылыгы – окуучулар башкалардын ишинин мыкты жана начар жактарын байкоо аркылуу өзү да өсүп, өз кемчилигин талдай билет.

#### **Окуучунун билимин тест аркылуу баалоо**

Тест аркылуу баалоо – окуучунун чыгарманын мазмунун түшүнгөнүн жана билгенин текшерүү максатында өткөрүлөт. Тесттер калыптандыруучу жана жыйынтыктоочу баалоодо колдонулат. Тесттин жыйынтыктары окуучу үчүн татаал деп саналган тигил же бул теманы мыкты өздөштүрүүгө жардам берет. Тест баалоонун көптөгөн формаларынын бири гана болгондуктан, баалоонун башка усулдары менен айкалышып колдонулат:

- даяр жооптордун ичинен бир жоопту тандаган тест;
- даяр жооптордун ичинен бир нече жоопторду тандаган тест;
- сунушталган жооптордогу байланышты тапкан тест;
- «туура», «туура эмес» жооптуу тест;
- жоопсуз тест, суроолор жана жооптор.

Суроолорду жана жоопторду колдонуу – сабактын мазмундук максатын окуучулар канчалык деңгээлде өздөштүргөндүгүн текшерүүнүн жакшы ыкмасы.

### Эссени жардамы менен баалоо

Берилген темага ылайык эссе жазуу - окуучулардын ал теманы түшүнгөнүн жана ал тема боюнча жалпы билимдерин текшерүүнүн алгылыктуу ыкмасы. Эссе аркылуу баалоонун кыйынчылыгы – эссени текшерүүгө жана баалоого атайын убакыттын талап кылынышы. Ошондуктан эссени баалоонун төмөндөгүдөй критерийлерин пайдаланса болот:

#### Эссени баалоонун критерийлери

	Критерийлер	Эң жогорку баа	Алынган баа
	Тема менен байланышы	5	
	Ынандыра билүүсү	5	
	Идеянын нукуралуулугу	4	
	Идеянын логикалуу ачылышы	5	
	Ишенимдүү далилдердин болушу	4	
	Текст түзүлүшүнүн ырааттуулугу	4	
	Грамматикалык, орфографиялык жана стилдик жактан тууралыгы	3	

Мында баа коюуда – окуучунун көрсөткүчтөрү жалпы бааланат. Эң жогорку баа – 30 деп болжолдуу алсак да болот. Эгер беш упайлык баа койгунуз келсе, жалпы бааны 6 га бөлүп, тегеректеп койгула. Жазуу иштерине сынак уюштургула. 4 окуучу биригип, бири-биринин жазганын текшерсе болот. Андан кийин эң жакшы эссе тандалып алынат. Окуучулардын кызыгуусу артып, алар аракеттене баштайт.

## МАТЕМАТИКА

Окуп-үйрөнүүдөн күтүлүүчү натыйжалар. Математика. 1-4-класстар. Мугалимдер үчүн усулдук колдонмо / Түз. Ч. А. Аттокурова, А. К. Мурсаева, Р. Х. Шакиров. – Б.: «Билим», 2011. - 74 б.

### Баа коюнун ченемдик талаптары

*Окуучулардын оозеки жообун баалоо*

*«5» деген баа:*

- окуу китептериндеги жана программадагы окутуунун мазмунун толугу менен айта алса;
- математика предметине байланыштуу терминдерди, белгилерди так колдонсо, логикалык ой жүгүртүүдө ирети менен түшүндүрсө;
- окуу материалдарына карата керектүү чиймелерди чийсе;
- окуучунун өтүлгөн материал боюнча билимин, билгичтиктерин жана көндүмдөрүн кийинки сабактагы мисал-маселелерди чыгарууда, суроо жооптордо, бышыктоодо байланыштырып, колдоно алса;
- математика сабагынан алган билимдерин, билгичтиктерин жана көндүмдөрүн өз жашоосундагы кырдаалдарда колдоно билсе;
- суроого көмөкчү суроолорсуз эле так жооп берсе.

#### *«4» деген баа*

«5» деген баа алууга коюлуучу талаптардан төмөндөгү кемчиликтерге жол берилсе, анда окуучу «4» менен бааланат.

- математикалык мазмунду ачып берүүдө кээ бир кемчиликтер кетирилсе;
- негизги мазмунду ачууда 1-2 кемчилик кетирилип, аны мугалимдин талабы боюнча ондолсо;
- кошумча берилген суроолорго жооп берүүдө кээ бир кемчиликтер кетирилип, ал кемчиликтер мугалимдин эскертүүсү менен ондолсо.

#### *«3» деген баа*

- математикалык материалдын жалпы мазмунун түшүнүп, бирок мазмунун толук айтып бере албаса, жана жалпы суроолордун кээ бирине гана жооп берсе;
- математикалык түшүнүктөрдү кыйынчылык менен аныктаса, терминдерди колдонууда каталарды кетирсе, чийиндерди мазмунуна карата туура чие албаса жана мугалимдин көмөкчү суроолорунун жардамы менен гана жооптор оңдолсо;
- мурдагы өтүлгөн материалдар боюнча билим, билгичтик жана көндүмдөрүн кийинки сабак менен байланыштыра албаса, ошондой эле жашоо турмушундагы кырдаа
- теориялык жактан билим жетиштүү болуп (эрежелерди курулай жаттап алуу), аны практикада колдонуу билгичтиктерин, көндүмдөрүн көрсөтө албаса коюлат.

#### *«2» деген баа*

- окуу материалынын мазмунун ачып бере албаса;
- окуу материалынын негизги бөлүгүн түшүнбөстүгү байкалса;
- математикалык түшүнүктөрдү аныктоодо кыйналса, терминдерди колдонууда ката кетирсе, материалдын мазмунуна карата чиймелерди чие албаса, мугалим тарабынан берилген көмөкчү суроолордун жардамы менен жогорудагы кетирилген кемчиликтерди жое, албаса коюлат.

#### *«1» деген баа*

- окуу материалынын мазмунун толук бойдон түшүнбөстүгү байкалса коюлат.

### **Окуучунун жазуу жана текшерүү иштерин баалоо**

#### *«5» деген баа*

- берилген иш толугу менен катасыз аткарылса;
- окуучу цифраларды элементи менен туура, таза жаза алса;
- тапшырмаларды аткарууда аны аткарууну толугу менен негиздей алса, туура ой жүгүртсө;
- тапшырма рационалдуу жол менен аткарылса коюлат.

#### *«4» деген баа*

- берилген иш толугу менен аткарылса, бирок аткарууда бир ката кетирилсе;
- окуу материалынын мазмуну боюнча чийин так чийилбесе, бирок бул каталык тапшырманы аткарууда жолтоо болбосо;
- тапшырманын жооптору туура, цифралар элементи менен жазылган, бирок окуучу кээ бир ондоолорду жүргүзсө коюлат.

#### *«3» деген баа*

- берилген иш аткарылса, бирок 2 же 3 ката кетирилсе;
- ишти аткарууда таза, тура жаза албаса, кээ бир тапшырмаларды аткарууда кемчилдиктер кетирилсе;
- материалдын мазмунуна карата чийме чие албаса;
- мурунку билим, билгичтигин кийинки окуу материалдарына байланыштыра албаса коюлат.

#### *«2» деген баа*

- окуу материалынын мазмунун түшүнбөсө, берилген тапшырманы аткарууда кыйналса;
- берилген тапшырма боюнча бир нече каталар кетирсе коюлат.

#### *«1» деген баа*

- окуучу өтүлгөн тема боюнча билим, билгичтик жана көндүмү калыптанбаса, аны колдоно албаса коюлат.

## МЕКЕН ТААНУУ

Окуп-үйрөнүүдөн күтүлүүчү натыйжалар. Мугалимдер үчүн усулдук колдонмо. Мекен таануу 1-4-класстар / Түз. З Мамбетова, Г. К. Бекбоева, Р. Х. Шакиров.- Б.: - 2011.- 55 б.

Окуучулардын иш-аракетинин натыйжаларын объективдүү баалоо үчүн баа коюунун төмөндөгүдөй нормативдери, градациялары колдонулат.

Оозеки жоопту баалоо:

«5» деген баа текстти туура окуп, кайра айтып берсе, суроолорго толук жооп берсе, карта менен иштей алса коюлат.

«4» деген баа текстти окуп, бирок толук кайра айтып бере албаса, сууроолорго толук жооп бербесе коюлат.

«3» деген баа текстти жакшы окуй албаса, жакшы айтып бере албаса, суроолорго араң жооп берсе коюлат.

«2» деген баа тексти билбесе, айтып бербесе коюлат.

«1» деген баа такыр айтпаса, жооп бербесе коюлат.

Практикалык иштерди баалоо:

«5» деген баа так, тыкан, ирээттүү аткарылган ишке коюлат.

«4» деген баа жакшы аткарылып, бирок 1-2 ката кетирилсе коюлат.

«3» деген баа ирээтсиз, 2-3 этабы аткарылбаган, начар даярдалган ишке коюлат.

«2» деген баа ишти начар иштесе коюлат.

«1» деген баа ишти аткара албаса коюлат.

Жазуу иштерин (тест, викторина, кластер ж.б.) баалоо:

«5» деген баа тесттин 85%тин аткарса, так, тыкан болсо коюлат.

«4» деген баа тесттин 60-85%тин аткарса, викторина, кроссворддон 1-2 ката кетирсе коюлат.

«3» деген баа тесттин 60%тен азыраагын аткарса, кроссворддон 3-5 ката кетирсе коюлат.

«2» деген баа тесттин 20 %тен азыраагын аткарса коюлат.

«1» деген баа тести, кроссвордду да аткара албаса коюлат.

Дептерде иштөөнү баалоо:

«5» деген баа ката кетирбей, системалуу ( жазуу, сүрөт тартуу, схема түзүү ж.б.) так аткарса коюлат.

«4» деген баа системалуу, толук иштеп, бирок 1-2 катасы бар болсо коюлат.

«3» деген баа тапшырмалар толук аткарылбаса (жарымынан азырагы), ката кетирип, булгап жазса коюлат.

«2» деген баа тапшырмаларды аткарбаса коюлат.

«1» деген баа дептери ирээтсиз болсо,булгап жазса же дептери жок болсо коюлат.

## МАЗМУНУ

Кыргыз тили.....	3
Адабий окуу.....	12
Класстан тышкаркы окуу.....	18
Математика.....	25
Мекен таануу.....	37
Башталгыч класстарда баалоо тууралуу жалпы маалымат.....	47

Башталгыч класстардын  
ПРОГРАММАСЫ

Окуу куралы

Кыргыз тили, адабий окуу жана кластан тышкаркы окуу

Математика

Мекен таануу  
(1-4-кл)

Форматы 60x84 1/16. Көлөмү 3.0 б.т., Нускасы 400.

КББАнын «БИЛИМ» басма борбору  
Бишкек ш., Эркиндик гул. 25,